

चांदोबा

एप्रिल १९८८

चांदोबा

एप्रिल 1988

★

अनुक्रमणिका

★

एक प्रत : २-५०
वार्षिक वर्गणी : ३०-००

‘चांदोबा’ यशस्वी स्पर्ध[illegible] करीत आहे

महान भारतीय परंपरेसंबंधी स्पर्धा

२

प्रसाद शंकर निलवे
पोस्ट - नरेवाडी, ता. गडहिंग्लज
(जि. - कल्हापूर)
महाराष्ट्र

शैलेश चिन्तामण करंदीकर
देवआळी, फणसेवाडा
आगाशी, भाटीबंदर
महाराष्ट्र

अजयकुमार किसनराव पाटील
ब्राह्मण-आळी
सासवड (जि. पुणे)
महाराष्ट्र

चांदोबा

संस्थापक : ‘चक्रपाणी’
संचालक : नागिरेड्डी

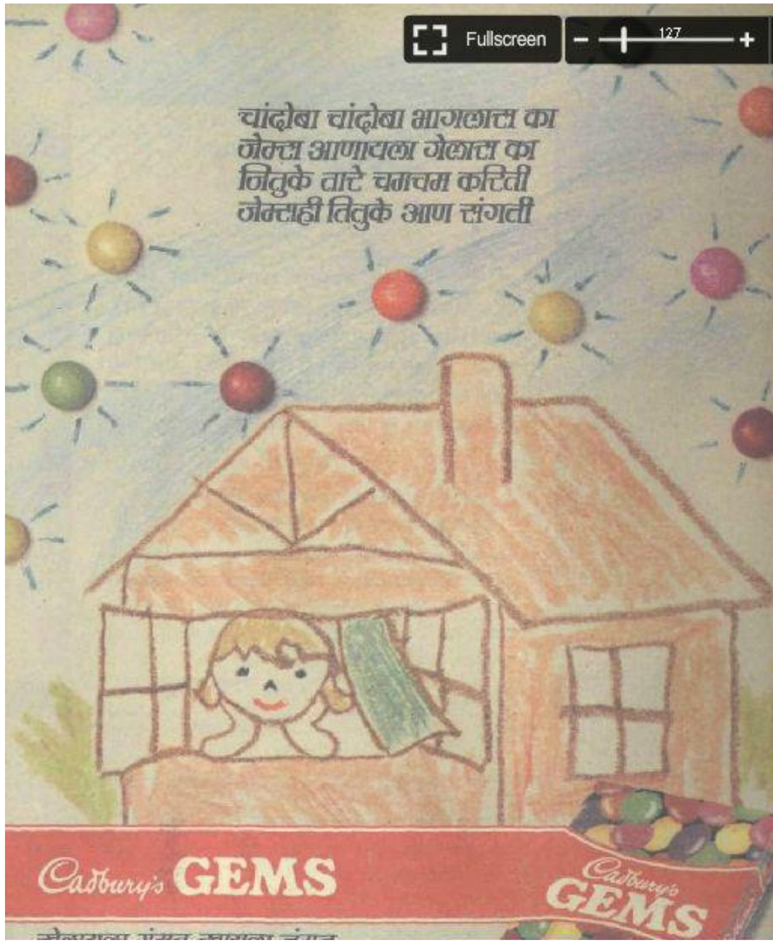
या महिन्याची वेताळकथा “राक्षसराजाची थट्टा” ही ‘वसुंधरे’च्या एका गोष्टीवर आधारलेली आहे. समाजातील प्रत्येक माणूस हा स्वतःच्या शक्तिबलाने आपले जीवन व्यतीत करीत असतो. अलौकिक शक्तींच्या आधाराने हे केल्यास काय परिणाम होतो, हे “स्वप्नांचा व्यापार” या कथेवरून समजून येईल.

अमर वाणी

मृद्घट इव सुखभेद्यो, दुःसंधानश्च दुर्जनो भवति ।
सुजनस्तु कनकघटवद्, दुर्भेद्यश्चाशुसंधेयः ।।

[मातीच्या घडा सहज फुटू शकतो आणि तो एकदा फुटला की पुन्हा जोडणे अशक्य असते. परंतु सोन्याचे भांडे सहज तुटू शकत नाही आणि ते तुटले तरी सहजपणे पुन्हा जोडता येते. त्याप्रमाणेच दुर्जनांतील भांडणांचा अंत होत नाहीं. परंतु सज्जनात भांडणे झाल्यास संपून जातात.

वर्ष : ३८ एप्रिल १९८८ अंक : १०
एक प्रत : २-५० :: वार्षिक वर्गणी : ३०-००

अंतराळातील नवा विक्रम

४२ वर्षांच्या रोमानेन्को या रशियन अंतराळ-प्रवाशाने जवळ जवळ २३७ दिवस अंतराळात राहून नवीन विक्रम प्रस्थापित केला आहे. या काळात त्याने अंतराळात काही नवीन शोध लावले आहेत.

भूगर्भात दडलेली द्वारका

पुराणात असे वर्णन आढळते की श्रीकृष्णाने निर्मिलेली द्वारका त्याच्या निर्वाणानंतर समुद्रात बुडाली. नुकताच असा शोध लागला आहे की सौराष्ट्रातील समुद्रतटा-वरील एक शहर ४०० वर्षांपूर्वी समुद्रात बुडाले. त्याचे काही अवशेष समुद्रात सापडत आहेत.

आर्यांनी आक्रमण केले नाही

अशी एक गोष्ट सर्वत्र प्रसृत आहे की आर्यांच्या आक्रमणामुळे तत्पूर्वी प्राचीन भारतात असणारे हडप्पा हे शहर नष्ट झाले. परंतु अनेक आधारांच्या साह्याने सुप्रसिद्ध इतिहासतज्ञ डॉ भगवान सिंह यांनी ही गोष्ट खरी नसल्याचे सिद्ध केले आहे. अत्यंत दृढतापूर्वक त्यांनी असे सांगितले आहे की आर्य-संस्कृति व हडप्पा-संस्कृति या दोन्ही समकालीन आहेत.

अत्यंत छोटे कुराण

२.० × २.७ सें.मी. आकाराची कुराणाची हस्तलिखित प्रत महम्मद कमाल हुसेन यांच्या परिवारातील लोक काही दिवसांपूर्वीपर्यंत ताईताच्या स्वरूपात गळपात धारण करीत असत. ही प्रत 'जगातील सर्वात छोटी कुराणाची प्रत' मानली जाते. दोन मिलियन डॉलर इतके मूल्य असलेली ही प्रत सध्या दुबई मध्ये सुरक्षित ठेवलेली आहे.

हंसक व डिभक

शाल्व देशचा राजा ब्रह्मदत्त याला बरीच वर्षेपर्यंत मूलबाळ झाले नाही. तेव्हा त्यांच्या घराण्याच्या कुलगुरुने एक दिवस म्हटले–"राजा, प्रत्येक राजाला आपली प्रजा ही आपल्या संतानासारखीच असते. मला असं वाटतं की एकाद्या योग्य व्यक्तीची निवड करून त्यालाच आपला मुलगा मानून राज्याचा वारस बनवावे, हे उचित होईल."

परंतु राजाला ही सूचना मानवेना. त्याने शंकराकडून संतान प्राप्तीचा वर मिळवला. थोड्याच दिवसांनी राजाला हंसक व डिभक या नावाचे दोन पुत्र झाले. ते दोघे थोडे मोठे झाल्यावर गुरुने राजाला सल्ला दिला–"राजेसाहेब, आता या राजकुमारांना मोठ्या जागरुकतेने निरनिराळ्या विद्या शिकवून त्यांना चारित्र्यवान बनवावे, न्याय्य मार्गाने त्यांचे पालनपोषण करावे." परंतु फार दिवस वाट पाहिल्यानंतर झालेली मुले म्हणून राजाने या बाबतीत दुर्लक्षच केले. त्याने मुलांना जरा अधिकच लाडाकोडाने वाढवले. परंतु यामुळे हंसक व डिभक दोघेही फार उद्धट बनले, ते कोणालाही जुमानेनासे झाले. त्यांनी जरासंधाशी मैत्री केली. नंतर त्यांनी तपस्या करून ब्रह्मदेवाकडून असा वर मिळवला की, 'त्यांना युद्धांत कोणीही पराजित करू शकणार नाही.'

श्रीकृष्ण त्यांच्या अत्याचारांबद्दल ऐकून होताच! त्यांचा संहार करण्याची एक निराळीच योजना कृष्णाने आखली. त्याने गुप्त रूपाने, कोणालाही पत्ता न लागू देता हंसकला कैद करून डांबून ठेवले व अशी अफवा पसरवून दिली की–हंसक मरून गेला! हंसकाचा वियोग सहन न होऊन डिभकाने यमुना नदीत उडी मारून जीव दिला! डिभकाच्या मृत्यूमुळे दुःखी झालेल्या हंसकानेही आत्महत्या केली!

या घटनेनंतर काही दिवसांनी कुलगुरुने राजाला भेटून समजावले–"राजा, केवळ संतानप्राप्तीमुळेच खूश होऊन चालणार नाही. त्यांना चांगले शिक्षण देऊन त्यांच्यावर योग्य संस्कार घडवण्याची जबाबदारीही त्यांच्या मातापित्यांना विसरून चालणार नाही.

आपण योग्य सावधगिरी न घेतल्याबद्दल ब्रह्मदत्तला आता पश्चात्ताप झाला!

स्वप्नांचा व्यापार

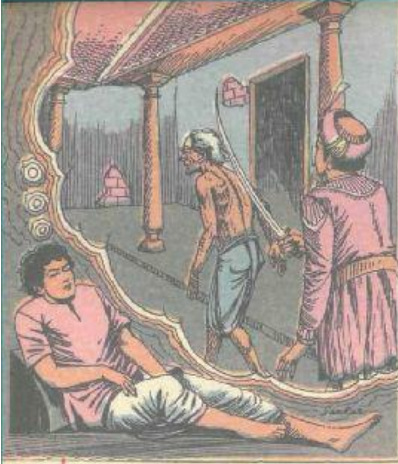
अवन्तिपुर राज्यातल्या एका गावात एक तरुण रहात असे. अगदीच सुमार बुद्धि असल्यामुळे तो काही विद्याभ्यास करू शकला नाही. त्याला काहीच येत नव्हते म्हणून सर्वजण त्याला 'अयोग्य' या नावाने हाक मारीत असत.

त्या गावात एक शिवमंदिर होते. या मंदिरांत दूर-दूरच्या ठिकाणाहून साधू-बैरागी पूजाअर्चा करण्यासाठी येत असत. आपण काही अद्भुत शक्ति मिळवाव्या असे अयोग्यला बालपणापासूनच वाटे, म्हणून त्या आशेने तो या साधू-बैराग्यांची मनापासून सेवा-चाकरी करी.

एकदा हिमालयीन प्रांतात राहणारा एक हठयोगी तीर्थाटन करीत करीत अयोग्यच्या गावी येऊन पोचला. हा हठयोगी म्हातारा व आजारी होता. अयोग्य त्याची सेवा करू लागला. त्याची सेवावृत्ति पाहून हठयोगी बाबांची त्यांच्यावर फार मर्जी बसली.

असेच कांही दिवस गेल्यावर आपला मरणकाल जवळ आल्याचे बाबांनी ओळखले. अयोग्यला बोलावून ते म्हणाले–"बेटा, कोणता हेतु मनात बाळगून आहेस ते मी ओळखले आहे. ऐक बेटा, आजपासुन तुला एक दैवी शक्ति प्राप्त झाली आहे–तू जे स्वप्न पाहशील ते खरे होईल. परंतु या शक्तीमुळे तुझे हित किंवा अहित होणे हे तुझ्या नशिबावर अवलंबून आहे."

थोड्याच दिवसात हठयोगी वैकुंठवासी झाला. अयोग्यने त्याच्या अंत्येष्टि-क्रिया व्यवस्थित पार पाडल्या. व नंतर तो आपल्या नशिबाची परीक्षा पाहण्यासाठी तेथली राजधानी अवन्तिपुर या नगराकडे चालू लागला. तेथे पोचल्यावर नगरसीमे-वरील एका धर्मशाळेत त्याने मुक्काम केला.

धर्मशाळेत इतरही पुष्कळ प्रवासी तळ देऊन होते–ते सर्व तिथला राजा शिवशर्मा याची तोंड भरून स्तुति करत होते.

हे संवाद ऐकून अयोग्यच्या मनात विचार आला–या राजाचा आश्रय जर आपल्याला मिळाला तर आपल्या आयुष्याचे कल्याण होईल. सर्व आयुष्य आरामात जाईल आपले! असे विचार करीत करीतच त्याला झोप लागली. झोपेत त्याला एक स्वप्न पडले....मध्यरात्रीच्या वेळी राजा शिवशर्मा हातात खड्ग घेऊन एकटाच रस्त्यावरून जात होता. इतक्यात एका वृद्ध माणसाने त्याला आपल्या जवळ बोलावले.

राजा त्या वृद्धामागोमाग चालू लागला. शेवटी ते एका मोडकळीस आलेल्या घरात पोचले. राजा इकडे तिकडे नजर फिरवीत आहे, तोंच तो वृद्ध एकदम अदृश्य झाला! आणि तिथे एकाएकी चक्री वावटळ आली. त्यात सापडून राजा ताडाच्या झाडा इतका उंच उडाला व दूर फेकला गेला. केवळ नशीबच म्हणून तो एका तलावात पडला व त्यामुळे त्याचे प्राण वाचले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच उठून अयोग्य शिवशर्मा महाराजांच्या दर्शनाला गेला. आपला परिचय देऊन त्याने आपल्याला पडलेल्या स्वप्नाचा वृत्तान्त राजाला सांगितला.

राजाने अयोग्यचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकले व तो हसून म्हणाला–"भल्या माणसा, आपलं पोट भरण्यासाठी उगीच असल्या भाकडकथा कशाला सांगतोस?" असे म्हणून दहा नाणी देववून राजाने त्याला रवाना केले.

निराश होऊन अयोग्य धर्मशाळेकडे परत फिरला. दुसऱ्या दिवशी त्याला राजाकडून बोलावणे आले. प्रेमाने त्याच्या खांद्यावर थोपटत राजा म्हणाला–"अरे, काल तू जे बोललास ते खरेच झाले! आता तू मागून घे, माझ्या दरबारात कशा प्रकारचं काम करायला आवडेल तुला?"

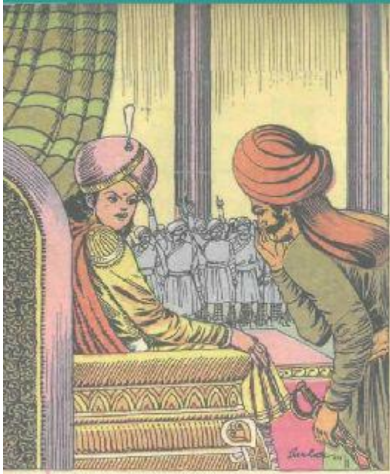
आपल्याला घोडेस्वारीची फार आवड आहे असे अयोग्यने सांगितले. मग कशाचा अवकाश! राजाने त्याची 'घोड्यांच्या पागेचा अधिकारी' म्हणून नेमणूक केली.

असेच थोडे दिवस गेल्यानंतर पुन्हा एकदा अयोग्य राजाकडे गेला व सांगू लागला–"महाराज, काल रात्री मला एक फार वाईट स्वप्न पडले."

अयोग्य आपलं स्वप्न सांगू लागला–"महाराज, आपण राजसभेत बसलेले असताना एक तपस्वी आपल्याला भेटायला आला. त्याने आपल्याला म्हटले–राजा, मी कोण हे तू आत्ता ओळखू शकणार नाहीस. एका काळीं तू माझा प्रिय शिष्य होतास. तुझा त्यावेळी भोगविलासाकडे असलेला कल पाहून मीच तुला दहा वर्षांच्या मुदतीने हे सर्व वैभव बहाल केले. आता आजपासून माझ्या त्या अनुग्रहाची मुदत संपत आहे. तेव्हा आत्ता या क्षणीं या सर्व सुखोपभोगांचा व राज्याचा त्याग करून तू माझ्याबरोबर चल–असे म्हणून त्या तपस्व्याने आपणावर मंतरलेले पाणी शिंपडले व आपणाला आपल्या पूर्वजीवनाचा एक संक्षिप्त चित्रपट दाखवला."

अयोग्य पुढे बोलू लागला–"महाराज, त्याच क्षणी आपण मागल्या बाजूला पाहिलेत आणि तेथे मला उभा असलेले पाहून आपण आपला मुकुट काढून माझ्या डोक्यावर ठेवलात व माझ्या बोटांत आपली राजमुद्रिकाही चढवलीत, आणि

आपण म्हणालात–आजपासून माझी ही जबाबदारी मी तुझ्यावर सोपवत आहे. राज्य व प्रजा तुझ्या हाती देत आहे."

अयोग्यच्या स्वप्नाची ही बातमी ऐकून राजा शिवशर्मा आश्चर्यचकित झाला. थोडा वेळ मस्तक खाली झुकवून तो गप्प उभा राहिला व नंतर अंत:पुरात निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी अयोग्यच्या स्वप्नाप्रमाणे सर्व घटना घडून आल्या. राजदरबारात आलेल्या तपस्व्याबरोबर निघायला राजा तयार झाला व त्याने आपला राजमुकुट अयोग्यला अर्पण केला.

त्याच वेळी एक दूत दरबारात येऊन पोचला आणि अयोग्यला संबोधून म्हणाला–

"महाराज, या शुभवेळी एक वाईट खबर घेऊन आल्याबद्दल मला क्षमा करावी. आपला जुना शत्रु राजा अनन्तसेन याने पुन्हा आपल्यावर आक्रमण केले आहे. आपली सर्व सेना तयार होऊन आपल्या नेतृत्वाच्या प्रतीक्षेत खडी आहे."

ही बातमी ऐकून अयोग्य एकदम थरकापला. त्याने मंत्र्याला बोलवून म्हटले– "मंत्री महाशय, अनन्तसेन पुन्हा आपणावर आक्रमण करू धजत आहे याचा अर्थच असा की यावेळी तो खूप तयारीने येत असला पाहिजे, त्याच्याजवळ विशाल सैन्य असले पाहिजे. उलट आपण मात्र त्या तयारीत नाही आहोत. तेव्हा राजा अनन्तसेन तहाला तयार आहे का पहा. यावेळी तेच योग्य होईल असे मला वाटते." असे म्हणून अयोग्य राजसभेतून उठून गेला.

चांगला मऊ बिछाना असूनही त्या रात्री अयोग्यला झोप येईना. त्याला स्वप्न पडले–'त्याने पाहिले की तो राजवाडा सोडून दूर पळून जात होता. त्याच्या पाठलाग करून त्याला कोणीतरी पकडले' आणि त्याचे स्वप्न भंगले.

अयोग्य घाबरूनच ओरडून एकदम जागा झाला व स्वप्नात पाहिल्याप्रमाणे राजवाडा सोडून तो पळू लागला. ते पाहून त्याच्या शयनकक्षाच्या दाराशी पहारेकऱ्याच्या वेषात उभ्या असलेल्या राजा शिवशर्माने त्याला पकडले.

शिपायाच्या वेषांतल्या राजाला ओळखून अयोग्य भीतीने आपादमस्तक शहारून गेला. शिवशर्मा अयोग्यच्या पाठीवर थोपटत समजाऊ लागला–"मला वाटलं होतं की तू स्वप्नांवरून भविष्य सांगणारा ज्योतिषशास्त्री आहेस. परंतु ज्या शक्तीने तुझा कबजा घेतला आहे, त्या शक्तीत ते स्वप्न खरं करायचं सामर्थ्यही आहे. तू प्रथम जे स्वप्न पाहिलंस ते माझ्या हिताच्या इच्छेने प्रेरित होऊन पाहिलं होतंस. म्हणूनच माझे प्राण वाचवणारं स्वप्न तुला दिसलं! माझ्या दानशूरतेबद्दल तू बरंच काही ऐकलं होतंस. खरं आहे नं माझं म्हणणं?"

राजा शिवशर्मा हसून पुढे बोलू लागला– "त्यानंतर माझ्या आश्रयाला तू आलास आणि तुझा स्वार्थ वाढला! तरीही माझा प्राण घेण्याचा विचार तुझ्या मनात आला नाहीच. राजपदाचा मोह तुझ्या मनात उत्पन्न झाला आणि तू दुसरं स्वप्न पाहिलंस. आत्ता तुझ्या मनात भीतीने घरं केलं आहे, म्हणून तू हे तिसरं स्वप्न पाहिलंस. खरं पाहता या सर्व तुझ्या मनातल्या स्वत:च्याच कल्पना आहेत. ही स्वप्न तुला मिळालेल्या सिद्धीमुळे खरी झालीच पाहिजेत. तुझं खरं स्वरूप कळावं म्हणून तुझं दुसरं स्वप्न खरंच घडावं यासाठी मी काही नाटक रचलं. मी राजसंन्यास घेऊन त्या गुरू-बरोबर निघून जाणं अन् शेजारच्या राजाचं आक्रमण वगैरे सर्व माझीच कल्पना!"

अयोग्यचे डोळे भरून आले. त्याने राजाच्या पायावर लोटांगण घातले. राजाने त्याला उठवले व म्हटले–"तुझ्यासारख्या चंचल मनाच्या माणसाला माझ्या दरबारात ठेवणे हितकर नाही. इकडे पहा, त्या आसनावर असलेल्या बटव्यात एक हजार सुवर्णमुद्रा आहेत, त्या घे आणि आपल्या लायकीचा काही उद्योगधंदा कर."

अयोग्यने नतमस्तक होऊन राजाला प्रणाम केला आणि सुवर्णमुद्रांचा बटवा घेऊन त्याच क्षणी तेथून निघून गेला.

पहिली चोरी

गोपाल व चन्द्रभानु नावाचे दोन मित्र होते. आपल्या गावात त्यांना उपजीविकेचे काहीही साधन न मिळाल्यामुळे त्यांनी ठरवले की शहरातच कुठे तरी चोरी करून ते धन घेऊन आपल्या गावी पळून यायचे.

दिवसभर ते शहरातल्या गल्ल्या धुंडाळत राहिले. संध्याकाळच्या वेळी कुलूप लावून ठेवलेले एक घर त्यांनी पसंत केले. नकली किल्ली चालवून कुलूप उघडायची कला गोपालला थोडीबहुत अवगत होती. आता त्या दोघांनी एक योजना बनवली–गोपालने प्रथम कुलूप उघडायचे, चन्द्रभानुने आत प्रवेश करून चोरीचा माल घेऊन मागील दाराने बाहर पडायचे. गोपालने त्या वेळात बाहेर पहारा करायचा.

ठरल्याप्रमाणे गोपालने कुलूप उघडल्यावर चन्द्रभानु घरात घुसला. इकडे तिकडे शोधूनही एकादी मूल्यवान वस्तु त्याला सापडेना. स्वयंपाकघरात तांब्यापितळेची भांडीच फक्त होती. दुसऱ्या एका खोलीत एक तिजोरी होती. चन्द्रभानुला वाटले की पैसे, दागिने वगैरे या तिजोरीतच असले पाहिजे. मग तो मागल्या दाराने बाहेर पडला आणि ही बातमी त्याने गोपालला सांगितली. दोघांनी मिळून त्या घरमालकाची माहिती काढली. ते घर नीलकंठ नावाच्या जव्हेऱ्याचे होते. त्याची बायका-मुले जवळच्या गावी गेली होती.

गोपाल चन्द्रभानुला म्हणाला–"दोस्त, तू पुन्हा घरात घुसून घराच्या गच्चीवर लपून बैस. नीलकंठ घरात येऊन झोपला की तू त्याच्या किल्ल्या घेऊन तिजोरीतली धनदौलत घेऊन मागील दाराने बाहेर पड."

"आणि नीलकंठ जागा झाला तर?" चन्द्रभानुने शंका प्रदर्शित केली.

"त्यासाठी माझ्याजवळ एक औषध आहे." असे म्हणत गोपालने चन्द्रभानुच्या हातात एक बाटली दिली.

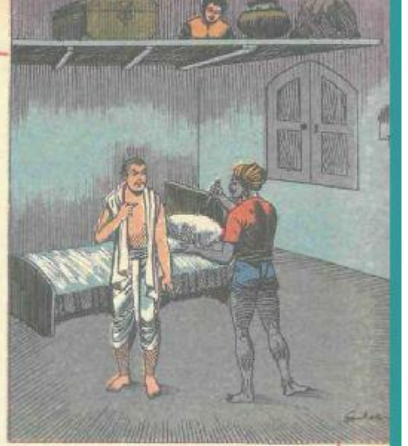
गोपालने पुन्हा कुलूप काढल्यावर चन्द्रभानु आत घुसला व गच्चीवर जाऊन लपून बसला. गोपालने पुन्हा कुलूप लावले.

बरीच रात्र झाल्यावर नीलकंठ घरी परत आला. स्नान-भोजन केल्यावर थोडा वेळ त्याने हिशोब वगैरे पाहिला. इकडे गच्चीवर बसलेल्या चन्द्रभानुचे डोळे पेंगू लागले. थोड्या वेळाने नीलकंठ हिशोबाच्या वह्या बंद करून झोपण्यासाठी बिछांना झाडू लागला. इतक्यात कोणीतरी त्याचा दरवाजा खटखटवला.

नीलकंठने विचारले–"कोण आहे?"

"हुजूर, मी रामापुरहून आलो आहे. आपल्या सासऱ्यांनी मला पाठवले आहे. आपल्या मुलाला साप चावला आहे." दरवाजा ठोठावणाऱ्याने उत्तर दिले.

त्यांचा संवाद ऐकून गच्चीवर बसलेल्या चंद्रभानुची झोप उडाली व तो, सावधपणे चाहूल घेऊ लागला. इकडे नीलकंठने घाबरून दरवाजा उघडताच बाहेरील माणूस एकदम आत घुसला व त्याने आपल्यामागील दरवाजा खटकन बंद केला. हातात सुरा घेऊन त्याने नीलकंठला धमकी दिली–"ओरडलास तर प्राणच घेईन."

"तू....तू...क...क....कोण आहेस?" नीलकंठची बोबडी वळली.

"माहीत नाही? मी जग्गा डाकू! मुकाट्याने तिजोरी उघडून सगळा माल काढून दे. नाहीतर..." चोर म्हणाला.

नीलकंठ चाबी द्यायला तयार नव्हता. इतक्यात चोराने त्याचे मानगूट धरले आणि त्याने सुरा उगारला! दुसऱ्याच क्षणी, हा प्रकार पाहून खाली आलेल्या चन्द्रभानुने, झेप घेऊन चोराच्या हातावर जोरदार प्रहार केला.

काय घडलं हे क्षणभर चोराला समजलेच नाही! पण झटकन सावध होऊन तो चन्द्रभानुवर प्रतिहल्ला करणार तोच नील-

विजया आठवले

कंठ व चन्द्रभानुने मिळून त्याला घट्ट धरले व दोरीने बांधून टाकले.

यानंतर नीलकंठ घरातून बाहेर पडला व थोड्याच वेळात दोन राजसेवकांना घेऊन आला. व त्याने चोराला त्यांच्या ताब्यात दिले.

आता भानावर आलेला चन्द्रभानु आपल्या कृत्याबद्दल आश्चर्यचकित होऊन इकडे तिकडे पहात असताना नीलकंठने त्याला विचारले–"तू कोण आहेत बाबा? माझ्या घराच्या गच्चीत तू कसा आलास?"

चन्द्रभानु कापत कापत म्हणाला–"महाराज, मला क्षमा करा." आणि त्याने शहरात आल्यापासून त्याच्या घरात घुसण्यापर्यंतची सर्व हकीकत सांगून टाकली आणि म्हटले–"आमच्या योजने प्रमाणे आम्ही काही करण्यापूर्वीच हा चोर आपल्या घरात घुसला."

नीलकंठ थोडा वेळ गप्प राहिला अन् त्याने पुन्हा विचारले–"ही तुझी पहिलीच चोरी ना?"

"होय." चन्द्रभानु उत्तरला.

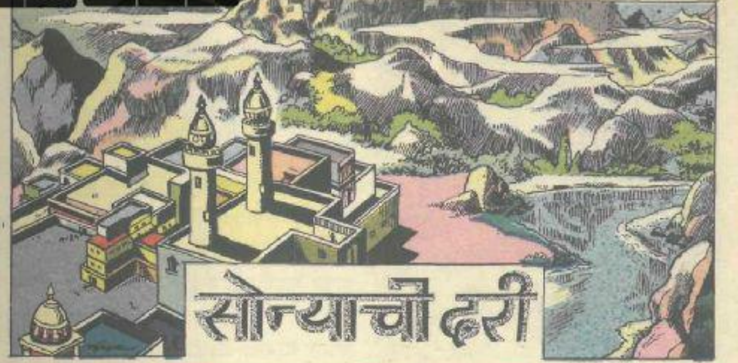
"तू जर पक्का, जुना चोर असतास तर माझे रक्षण केले नसतेस. चोराने मला मारून टाकल्यावर त्याला धमकी देऊन तू त्याच्याकडून धनाचा अर्धा वाटा मिळवला असतास." नीलकंठ म्हणाला.

"हुजूर, कदाचित असंच झालं असतं की काय मला माहीत नाही. माझाही असा विचार होता की आपण मला प्रतिकार केलात तर आपल्याला मारून टाकायचे! पण तो चोर आपल्याला मारू पहात असताना मला रहावेना!" चन्द्रभानुने आपल्या विपरीत वागणुकीबद्दल आश्चर्य प्रकट केले.

नीलकंठ हसून म्हणाला–"यात आश्चर्य वाटण्यासारखे काहीच नाही. अगदी भयानक दुष्ट माणसाच्या हृदयातही कुठे ना कुठे मानवतेचा थोडा अंश लपलेला असतोच.

यानंतर नीलकंठने गोपाल व चन्द्रभानु या दोघांनाही आपल्या पेढीवर नोकरी दिली. ते दोघेही मोठ्या विश्वासूपणे नोकरी करत त्या शहरातच स्थायिक झाले.

[४]

[प्राचीन अवशेषांमध्ये सापडलेल्या स्त्रीच्या पुतळ्याच्या रक्षणाची सुयोग्य व्यवस्था करून विनोद धबधबा पार करून ज्ञानभूमीत पोचला. तेथील पुजाऱ्याच्या तावडीतून सुटून पळणाऱ्या विनोदचा सैनिकांनी पाठलाग केला. थोडे पुढे गेल्यावर ते सर्व एका छोट्या टेकडीकडे पहात राहिले. विनोदने ही आपली दृष्टी तिकडे वळवली. पुढे वाचा......]

त्या टेकडीवर राजपुत्रासारखे मौल्यवान कपडे घातलेला एक पाच-सहा वर्षांचा सुंदरसा मुलगा अगदी निश्चल उभा होता. एक भयंकर व क्रूर असा प्राणी त्याच्या दिशेने पुढे सरकत होता!

अरे! हा तर युवराज, प्राणी त्यालाच खायला जात आहे!......सैनिकांनी हेरले.

विनोदने एकदम आपल्या कमरेची कट्यार काढली व तो म्हणाला–"तो प्राणी युवराजांना खायला जात आहे हे पाहूनसुद्धा तुम्ही नुसते शुंभासारखे उभे राहून तमाशा पहात आहात?"

सैनिकही आश्चर्याने विनोदकडे वेड्यासारखे पहातच राहिले!

इतक्यात तेथे एक रथ येऊन पोचला. दोन लठ्ठ, बलिष्ठ व्यक्ति तो रथ वायुवेगाने ओढत होत्या, हे पाहून विनोदला मोठे आश्चर्य वाटले!

"महाराजांचा विजय असो" असे म्हणत रथात आरूढ झालेल्या महाराजांना सर्व सैनिकांनी मुजरा केला.

परंतु तिकडे लक्षही न देता स्फुंदतच मुलाकडे असहायतेने पहात महाराज म्हणाले – "बाळा, तू मला सोडून चाललास?"

विनोदला आता रहावेना. त्याने राजाला विनवले–"महाराज, या प्राण्याचा संहार करून युवराजांचे रक्षण करण्याची आज्ञा आपल्या सैनिकांना द्या ना!"

राजाने क्षणभर मोठ्या विस्मयाने विनोदकडे पाहिले व पुन्हा मोठ्या दुःखाने तो आपल्या पुत्राकडे पाहू लागला.

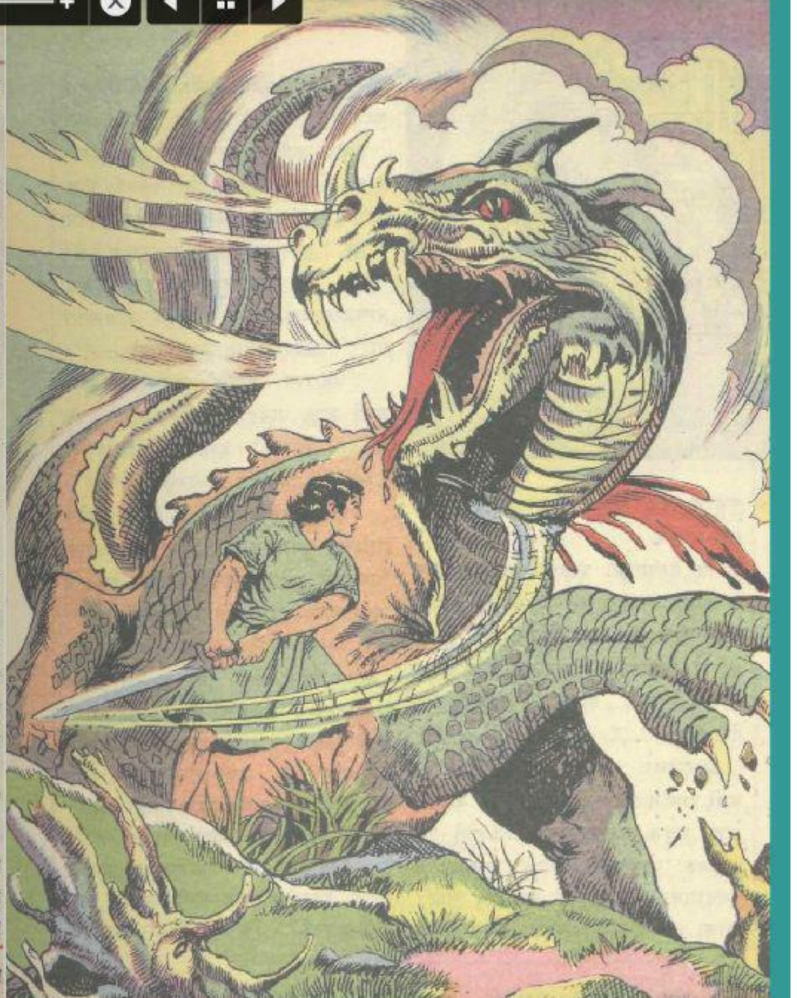
या अवधीत तो विकाळ प्राणी सरपटत युवराजाच्या अगदी जवळ पोचला व त्याला गिळण्यासाठी त्या प्राण्याने आपली अग्नि-ज्वाळेसारखी जीभ बाहेर काढली. ती जीभ युवराजाला वेढणार, इतक्यात विनोदने आपली तलवार बाहेर खेचली व विजेच्या चपळाईने वार करून त्या प्राण्याचे शीर कापून धडावेगळे केले. त्याबरोबर ते शीर गडगडत राजाच्या रथाच्या बाजूला जाऊन थांबले. शेवटी त्याच्या नाकपुडीतून जी ज्वाळा बाहेर आली तिच्यामुळे, नुकत्याच तिथे पोचलेल्या कुबडयाची दाढी थोडीशी जळाली.

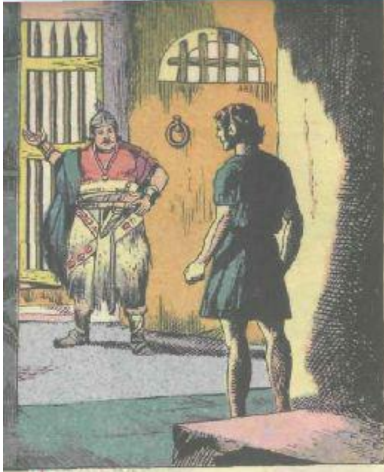
"अरे, तू काय केलंस हे?" कुबडयाने रागानेच विनोदला विचारले.

"युवराजाला गिळू पहाणाऱ्या भयानक प्राण्याला मारून टाकलं! कामाचं बक्षिस म्हणून राजकुमारीशी माझा विवाह करून देऊन मला अर्धे राज्य आंदण म्हणून दिले तरी ते कमीच होईल! पण तरीही माझी काहीच अपेक्षा नाही." विनोदने उत्तर दिले.

"या दुष्टाला पकडून कैद करा." कुबडयाने सैनिकांना आज्ञा दिली.

इतक्यात युवराज टेकडीवरून उतरून खाली आला व कृतज्ञतेने विनोदकडे पाहू लागला. सैनिकांचे एक दल विनोदला

पकडून, कैदी म्हणून त्याला कारागाराकडे नेऊ लागले.

त्या प्राण्याच्या प्रेताचे दफन कुठे करावे व त्यावर स्मारक कसे बांधावे या गोष्टी-बद्दल विचारविनिमय करत तो कुबडा व राजा दोघेही विनोदच्या मागे चालू लागले. त्यांचे बोलणे विनोदला ऐकू येत होते.

विनोदला तुरुंगात डांबण्यात आले. अर्धी रात्र संपली तरी त्याला झोप येईना! राहून राहून त्याच्या मनात येत होते–त्या भयानक प्राण्याच्या मृत्यूचे राजाला व कुबड्याला इतके दुःख का होत आहे? त्याला मारून टाकल्याबद्दल बक्षिस देऊन गौरव करण्याऐवजी मला उलट तुरुंगात का टाकलं असावं?

त्या दिवशी बरोबर अर्ध्या रात्री तुरुंगाचं फाटक अचानक उघडले गेले व स्वतः राजा कोणाही अंगरक्षका विना एकटाच तुरुंगात आला. "तू माझ्या मुलाचे प्राणरक्षण केलेस म्हणून मी अतिशय कृतज्ञ आहे. तुला प्राणदण्ड देणं मला अजिबात आवडणार नाही." राजा विनोदला म्हणाला.

"महाराज, आपली माझ्यावर कृपा-दृष्टी आहे, याबद्दल मी कृतज्ञ आहे. पण माझ्या मरणाची इच्छा कोणी व का करावी?" विनोदने विचारले.

"ही ज्ञानभूमी आहे, हे तुला बहुतेक माहितच असेल? ज्ञानसंपादनासाठी शिस्तीची अतिशय गरज असते. इथे त्या प्राण्यालाच 'शिस्तीची अधिष्ठात्री देवता' असे मानले जाते. त्याला आम्ही एक 'अत्यंत पवित्र प्राणी' मानतो. तो रोज केवळ एकाच व्यक्तीला खात असे. त्याची इच्छापूर्ती करणे हा ही इथल्या शिस्तीचाच एक भाग आहे. राजा झालो म्हणून काही मी शिस्तभंग करू शकत नाही ना?" राजाने विनोदची समजूत घालत म्हटले.

"महाराज, तो अक्राळविक्राळ, भयंकर प्राणी 'शिस्तीची अधिष्ठात्री देवता' कसा होऊ शकतो?" विनोदने विचारले.

"मी तुला एक रहस्य सांगतो. खरं म्हणजे तो प्राणी हा एक राक्षसी आकाराचा सामान्य प्राणीच. परंतु शिस्तीची एक अधिदेवता आहे–हे भय जर प्रजेच्या मनात नसेल तर ते नीटपणे शिस्तपालन करणार नाहीत. त्याबरोबरच ही गोष्ट लक्षात घे की शिस्तीचा अधिष्ठाता जितका अधिक भयानक, तितक्याच जास्त भयाने प्रजा शिस्तपालन अधिक काटेकोरपणे करील." राजा म्हणाला.

"महाराज, आपलं ज्ञान काय घोड्यांच्या बदली रथाला माणसं जोडायला सांगतं?" विनोदने आणखी एक शंका विचारली.

विनोदच्या पाठीवर थोपटत राजा म्हणाला–"तुला जे प्राणी 'माणूस' म्हणून दिसले, ते खरे तर घोडेच आहेत. आम्ही त्या घोड्यांना मानवाकृती दिली आहे. अशा प्रकारे आम्ही मनात आणलं तर माणसांनाही घोडे बनवू शकतो. या आधारे आता तुला कळू शकेल की–आम्ही विज्ञानात कितीतरी प्रगति केली आहे!"

"हो, हो! छान कळलं की महाराज." विनोदने हसून म्हटले.

"काय कळलं?" राजाने शंका येऊन विचारले.

"निरुपयोगी ज्ञानाबद्दल लोभ बाळ-गणाऱ्या आपणासारख्यांना त्या क्रूर राक्षसी

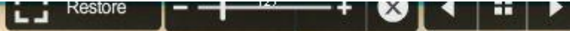

प्राण्यासारखी अधिदेवता ठीकच आहे." विनोदने उत्तर दिले.

राजा थोडा वेळ गप्प राहिला, नंतर म्हणाला–"या ज्ञानभूमीत आम्ही ज्या अद्‌भुत गोष्टी साध्य करून घेत आहोत ते पहायचं असेल तर माझ्याबरोबर चल." असे म्हणत राजा पुढे झाला.

विनोद राजाच्या मागेमागे चालू लागला. वाकड्यातिकड्या, गोल पायऱ्या चढून ते दोघे राजमहालाच्या वरच्या मजल्यावर पोचले. तेथे एका कोपऱ्यात एक घुमटा-सारखा पांढरा चकचकीत बुरुज दिसला. त्याच्या मध्यावर एक लाल रंगाचा गोल डाग होता. राजाने आपल्या हाताने त्या

लाल डागावर तीनदा टकटक केले. त्याबरोबर तो लाल डाग नाहीसा होऊन त्याजागी एक द्वार दिसू लागले. त्यात प्रवेश करीत राजा म्हणाला–"हा एक विशिष्ट प्रकारचा बुरूज आहे. ज्ञानभूमीत कोणत्या ठिकाणी काय चालले आहे हे इथून स्पष्ट दिसते. त्याबरोबरच सर्व काही ऐकूही येते. त्यामुळे कोठेही घडणारी कोणतीही घटना इथेच, आपल्या डोळ्यासमोर घडत आहे असे वाटते." असे म्हणत राजाने विनोदला भिंतीत आरसा जडवल्यासारखे दिसणारे एक स्थान दाखवले.

विनोदने त्यात डोकावून पाहिले. त्यात निरनिराळ्या भागात विभाजित झालेले एक नगर त्याला दिसले. डोळे दिपवणाऱ्या प्रकाशात बायकापुरुष अनेक कामांत मग्न असलेले त्याला दिसले.

त्याने विचारले–"राजेसाहेब, हे लोक काय करत आहेत?"

"एकच नव्हे तर शेकडो कामे ते करत आहेत. आमच्या अनेक योजना आहेत. पहा, डावीकडे बघ. तिथे काही गणितज्ञ आमच्या संपूर्ण राज्यातल्या वाळूच्या कणांची संख्या निश्चित करण्याचे सूत्र शोधण्याचा प्रयत्न करत आहेत." राजाने म्हटले.

"महाराज, या सूत्रामुळे मानवजातीचे कोणते उद्दिष्ट साध्य होईल?" विनोदने विचारले.

"हूं:! उद्दिष्ट? तुला हे कळत नाही का, की ज्ञान हे सर्वात शक्तिवान् असते? कोणते ज्ञान केव्हा उपयोगी पडेल हे कसे सांगता येईल? म्हणूनच आम्ही ज्ञानाच्या सर्व शाखांचं ज्ञान संपादन करून ते सुरक्षित ठेवतो. ते बघ, समोर दिसतोय तो चकचकीत मिनार पाहिलास? तिथे काम करणाऱ्या माणसांचा कसलातरी महान् प्रकल्प पूर्ण होत आला आहे. तो पूर्ण झाला म्हणजे आम्ही लावलेल्या निरनिराळ्या शोधांच्या पगडीत शिरपेच खोचल्यासारखं होईल." राजाने सांगितले.

"इतका महान् हा कोणता शोध महाराज?" विनोदने उत्साहाने विचारले.

"हां, असे प्रश्न विचार. मी मोठ्या खुशीने तुला माहिती सांगेन. ऐक, भविष्यात आम्हाला वाटलं तर आम्ही इथूनच वाटेल त्या नक्षत्राचे तुकडे करू शकू. त्यासाठीच हा शोध इथे चालू आहे." राजाने मोठ्या गर्वाने म्हटले.

"हा तर शुद्ध मूर्खपणा होईल, भयानक क्रूरता आहे ही!" विनोद म्हणाला.

"हा काय तुझा अहंकार? असं कसं बोलू धजतोस तू?" राजाने गरजतच विचारले.

"नाहीतर काय? भोळ्या मुलांसारख टिमटिम करणाऱ्या या ताऱ्यांनी तुमचं काय वाकडं केलंय महाराज?" विनोदने विचारले.

"तू म्हणतोस तितकी निरुपद्रवी व लहान नाहीत ती नक्षत्रं! आपल्या पृथ्वीपेक्षाही किती पटींनी मोठी आहेत. आपल्याकडल्यापेक्षा अधिक शक्तिशाली मानवही असतील यांपैकी कितीकांवर! कोणत्याही क्षणी ते आपणावर आक्रमण करू शकतील की नाही? म्हणूनच आपल्या रक्षणाची व्यवस्था करून ठेवण्यात चूक कसली?" राजाने विचारले.

"निरर्थक शंका उपस्थित करून आपण अत्यंत अनुपम अशा मानवशक्तीचा

अपव्यय करीत आहात. महाराज, आपण म्हणता तसे इतर नक्षत्रमंडळांवरून मानव या पृथ्वीवर आलेच तरी ते प्रेमाचा शांतीचा संदेश घेऊन कशावरून येणार नाहीत? तेव्हा आपल्या संशोधनाचा आधार भय हाच का असावा?" विनोदने विचारले.

"एखाद्या गोष्टीबद्दल भय बाळगण्यात गैर काय आहे? भयामुळे ही मानवसमाज एकसूत्र होऊ शकेल की नाही?" राजा म्हणाला.

"चोरांच्या भीतीमुळेही कधीकधी लोक तात्कालिक रूपाने एकत्र होतात. पण ही असली एकता योग्य आहे का? हां,

आणखी एक सांगा. आत्ता या मध्यरात्रीच्या वेळी आपली प्रजा झोपत कां नाही?" विनोदने विचारले.

"झोप? हूं:, झोप विसरण्यासाठी आवश्यक असा उपाय आम्ही शोधून काढला आहे. जी माणसे दहा वर्षे न झोपता काढू शकतात अशांना आम्ही 'महान् प्राणी पदक' देऊन त्यांचा गौरव करतो." राजा म्हणाला.

"न झोपणें हे स्वास्थ्यालां हानिकारक आहे ना?" विनोदने विचारले.

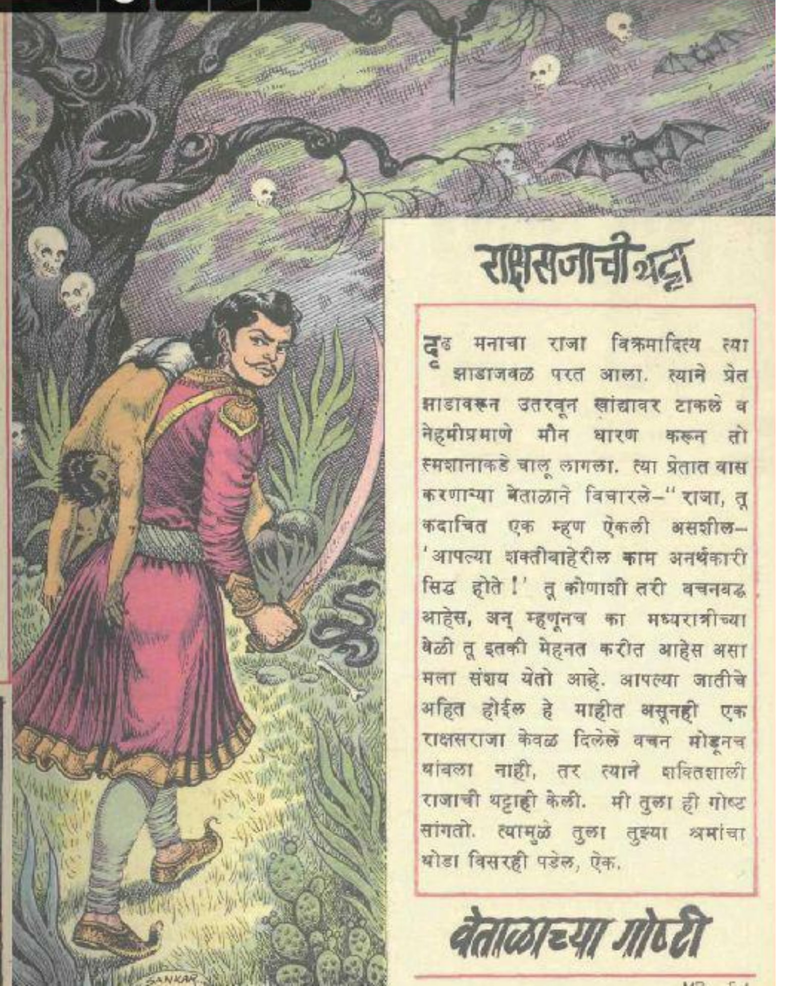
"निद्रेच्या अभावी येणाऱ्या अस्वास्थ्या पासून वाचण्याचा उपायही आम्ही शोधून काढला आहे." असे म्हणत राजाने एक प्रदेश दाखवला व म्हटले–"तो मंडप पहा. आमच्या पुजाऱ्याने तेथे विलाप-समारंभ आयोजित केला आहे."

विनोदने त्या दिशेने पाहिले, एका विशाल मंडपाच्या मध्यभागी भिंतीवर त्या भयंकर प्राण्याचे चित्र काढलेले होते. त्या मांडवात चितेने चेहरे खाली झुकलेली माणसे बसली होती. पुजारी एका वेदीवर उभा राहून म्हणत होता–"आपणां सर्वांना माहितच आहे की आपल्या अत्यंत पूजनीय अशा प्राण्याची हत्या झाली आहे. आपल्या ज्ञानभूमीत आगंतुकपणे प्रवेश करून त्या महान् प्राण्याचा संहार करणारा माणूस काही सामान्य नाही. आपल्या एकाद्या अज्ञात शत्रुनेच त्याला चेतवून आमची हानि करण्यासाठी पाठवले असले पाहिजे. महान् प्राणी जेंव्हा युवराजाला गिळणार होता, तेव्हाच संधी साधून त्याने त्याचा संहार केला व अशा प्रकारे त्याने महाराजांची सहानुभूति प्राप्त करून घेण्याचा प्रयत्न केला. तरीही आम्ही त्याला कैद केले आहे."

"महाराज, हा खोटारडा जे बडबडतो आहे त्यावर आपला विश्वास आहे?" पुजाऱ्याचा क्रोध येऊन विनोदने राजाला विचारले.

राजाने काहीच उत्तर दिले नाही, परंतु शंकित नजरेने तो विनोदकडे पाहू लागला. (क्रमश:)

राक्षसराजाची थट्टा

दृढ मनाचा राजा विक्रमादित्य त्या झाडाजवळ परत आला. त्याने प्रेत झाडावरून उतरवून खांद्यावर टाकले व नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाकडे चालू लागला. त्या प्रेतात वास करणाऱ्या वेताळाने विचारले–"राजा, तू कदाचित एक म्हण ऐकली असशील–'आपल्या शक्तीबाहेरील काम अनर्थकारी सिद्ध होते!' तू कोणाशी तरी वचनबद्ध आहेस, अन् म्हणूनच का मध्यरात्रीच्या वेळी तू इतकी मेहनत करीत आहेस असा मला संशय येतो आहे. आपल्या जातीचे अहित होईल हे माहीत असूनही एक राक्षसराजा केवळ दिलेले वचन मोडूनच थांबला नाही, तर त्याने शक्तिशाली राजाची थट्टाही केली. मी तुला ही गोष्ट सांगतो. त्यामुळे तुला तुझ्या श्रमांचा थोडा विसरही पडेल, ऐक.

वेताळाच्या गोष्टी

वेताळ गोष्ट सांगू लागला. मगध देशचा राजा माधवसेन याने एकदा तो वेष पालटून नगरात हिंडत असताना एक विचित्र दृश्य पाहिले.

एका मोठ्या वृक्षाखाली एक खूप मोठी घूस आरामात झोपली होती. इतक्यात कुत्र्याने पाठलाग केल्यामुळे घाबरून गेलेली एक मांजरी धावतधावत त्या झाडावर चढण्यासाठी तेथे आली. पण त्या घुशीला पाहून आणखीनच घाबरून ती तिथूनही पळून गेली!

त्या घुशीला पाहून माधवसेनच्या मनात विचार आला–अरेच्चा, माझ्या राज्यात मांजरांनी घाबरून जावे अशा मोठमोठ्या घुशी वावरतात हे काही चांगलं नाही. असल्या प्राण्यांना जिवन्त ठेवून उपयोग नाही." हा विचार मनात येताच त्याने आपली तलवार म्यानाबाहेर उपसली.

परंतु रणक्षेत्रावर मोठमोठ्या वीर योद्धयांचे प्राण घेणाऱ्या तलवारीने एका य:कश्चित घुशीला मारणे राजाला उचित वाटेना. त्यामुळे राजाने तलवार पुन्हा म्यानात घातली आणि जवळच पडलेला एक धोंडा घुशीच्या डोक्यात घालण्यासाठी त्याने उचलला. पण त्याच्या राजवंशाचा एक असा नियम होता की कोणत्याही प्राण्याचा–तो झोपेत असताना वध करायचा नाही. या नियमाची आठवण झाल्याबरोबर राजाने त्या घुशीला जागे करण्यासाठी हळूच पाय लावला.

अन् काय? घुशीच्या जागी एकदम एक माणूस अवतरला!

माधवसेनने आश्चर्याने त्याला विचारले– "अरे, तू कोण आहेस? इथे घुशीच्या रूपात का पडून राहिला होतास?"

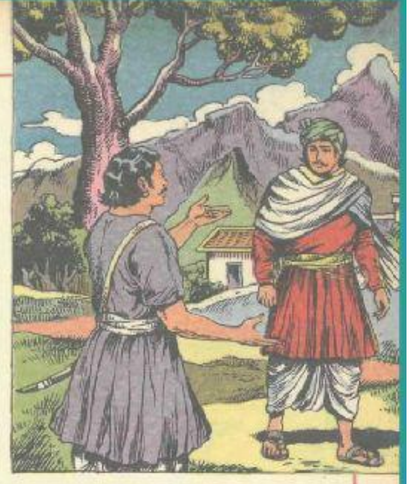
"मी राक्षसांचा राजा आहे. माझे नांव प्रचण्ड. एका विशेष कामासाठी मी पृथ्वीवर आलो आहे. माझं खरं रूप पाहून सर्वजण घाबरतील म्हणून मी मनुष्यरूपात इथे वावरत आहे. मी असं पाहिलं की झोपलेल्या अन्य प्राण्यांना इथे जितकी सुरक्षितता आहे तितकी मानवांना मात्र नाही! म्हणूनच मी इथे घुशीच्या रूपात झोपलो होतो. हे झालं आपल्या प्रश्नाचं उत्तर, पण आपण कोण?" त्या माणसाने विचारले.

माधवसेन फारच विस्मयचकित झाला. आणि तो बोलला–"मानवांना इथे सुरक्षितता नाही असं तू का म्हणालास? माझ्या ऐवजी दुसऱ्या कोणी तुला घुशीच्या रूपात इथे पाहिले असते तर तुझे प्राण केव्हाच गेले असते!" असे म्हणून राजाने त्याला स्वत:बद्दलची माहिती सांगितली.

"तू आमच्या राज्यात कशासाठी आला आहेस?" माधवसेनने विचारले.

"नुकतेच आमच्या राज्यांतले काही राक्षस नागरिक इथे पृथ्वीवर आले होते. आणि ते नरमांस भक्षण करून परत आले. तसे तर राक्षसांना नर-भक्षण निषिद्ध नाही. पण हल्ली काही काळासाठी आम्हा राक्षसांना काही कडक नियम लागू केले गेले आहेत. त्या नियमांप्रमाणे सध्या कोणीही राक्षस मनुष्य-वध करू शकत नाही–अगदी आत्मरक्षणासाठीही!" राक्षसाने माहिती दिली.

"मग असे असूनसुद्धा पृथ्वीवर आलेल्या तुमच्यापैकी काही राक्षसांनी नर-भक्षण कसे काय केले?" राजाने विचारले.

"तेच तर मी तुला सांगत आहे. ही गोष्ट तर खरीच की त्या राक्षसांनी नरमांसभक्षण केलं आहे. पण त्यांचं म्हणणं असं की यासाठी त्यांनी कोणत्याही नियमाचं उल्लंघन केलेलं नाही–सर्व काही नियमात राहूनच केलं आहे. पृथ्वीवर जाती-धर्माच्या निमित्ताने किंवा लुटालुटीच्या धंद्याच्या निमित्ताने माणसंच दुसऱ्या माणसांचा वध करतात. अशा प्रकारे जी माणसं मेली– त्यांनाच आमच्या राक्षसांनी खाल्लं. त्यांच्या या समर्थनात किती तथ्य आहे हे पहाण्यासाठी मी स्वत: पृथ्वीवर आलो आहे. राक्षसराजाने आपल्या संशोधनाची माहिती पुरवली.

"पृथ्वीवरील सर्वच राजांच्या अंगी थोडयाबहुत प्रमाणात प्राचीनकाळच्या राक्षसांचा अंश विद्यमान आहे. ते लोक स्वार्थी, क्रूर, अयोग्य आणि निर्बळ आहेत." राक्षसाने बेधडक सांगून टाकले.

राक्षसाचे हे बोलणे ऐकून माधवसेनच्या अंगाचा तिळपापड झाला. पण क्रोध न दाखवता तो म्हणाला–"मी स्वतः स्वार्थी आणि क्रूर नाही याचा पुरावा आत्ताच देऊ शकत नाही. पण आत्ताच्या आत्ता मी इतके मात्र जरूर शाबित करू शकतो की मी निर्बळ किंवा असमर्थ मात्र नक्कीच नाही."

या आव्हानाला राक्षसराजाने उत्तर दिले–"राक्षस रूपात मला कोणी मानव पराजित करूच शकणार नाही. माझी शक्ती अपार आहे. तुझ्यात हिम्मत असेल तर या रूपातच तू मला हरवून दाखव." राक्षसाने प्रति-आव्हान दिले.

परंतु माधवसेनने त्याचे म्हणणे मानले नाही. तो म्हणाला–"मी कोणी साधा-सुधा नागरिक नव्हे, मगध देशाचा राजा आहे. म्हणूनच कोणा सामान्य माणसावर तलवार चालवणे मला उचित नाही."

"मग ऐक तर. मी मगाशी तुला सर्वच माहिती दिली नाही. माणसं माणसांना मारतात तेव्हाच माझ्या राक्षसप्रजेला नरभक्षणाची संधि मिळते. त्या संधीपासून ते वंचित होऊ नयेत म्हणून मीच खूपदा इथे येऊन माणसांना एकमेकांशीं लढायला प्रवृत्त करीत असतो, त्याच्यात भांडणे लावून देतो. आता या परिस्थितीत माझ्यासारख्या माणसाला सोडून देणं तुला थोक्याचे आहे की नाही? उपस आता तुझी तलवार. तू मला हरवलंस तर मी तुझ्या आज्ञा पाळीन." राक्षसाने अटही सांगितली.

"मग तर, आता पहाच माझा पराक्रम!" असे म्हणत माधवसेनने तलवार उपसली.

राक्षसानेही आपली तलवार काढली व तो माधवसेनशी भिडला. थोडयाच वेळात राक्षसराजाची तलवार गळून दूर जाऊन पडली.

यानंतर राक्षस व माधवसेन यांनी द्वंद्व युद्ध केले. आपणाहून बलशाली असलेल्या राक्षसराजाला माधवसेनने काही पेच घालून उंच उचलले आणि गरगर फिरवून त्याला जमिनीवर आपटले. राक्षसराजा चारी मुंडया चीत झाला. त्याच्या डोळया-पुढे थोडा अंधार पसरला. थोडया वेळाने कसातरी तो स्वतःला सावरून उभा राहिला आणि म्हणाला–"राजा, तुझी शक्ति आणि युक्ति खरोखरच अपूर्व आहे. मी नक्कीच तुला मदत करीन. बोल, तुला माझ्याकडून काय हवे?" असे म्हणत तो एका भयंकर राक्षसाच्या रूपात प्रकट झाला.

"तू मला युद्धात मदत करायचीस. मी सर्व पृथ्वीचा चक्रवर्ती राजा बनून सर्वत्र शांती पसरवू इच्छितो."

राजाचे बोलणे ऐकून विकट हास्य करीत राक्षस म्हणाला–"माफ कर राजा, मी जे वचन दिलं त्याचं पालन करू शकत नाही. कारण माझ्याकडून मदत मिळावी इतकी तुझी योग्यताच नाही. तुझ्या अंगात शक्ति आहे पण बुद्धि मात्र मुळीच नाही!" असे म्हणून राक्षस अदृश्य झाला.

कहाणी संपवून वेताळाने विचारले– "राजा, राक्षसराजाने वचनभंग का केला? राजा माधवसेनने सर्व राज्ये जिंकून शांति प्रस्थापित केली तर राक्षसांना नरमांस

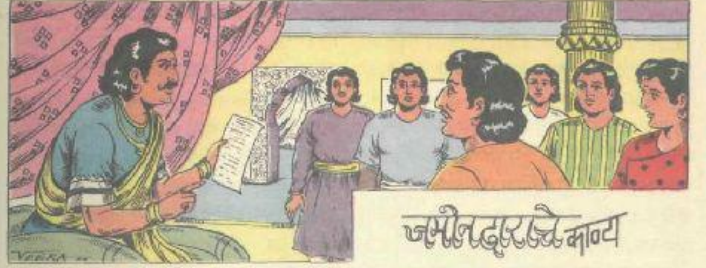

भक्षणाची संधि मिळणार नाही–हेच कारण ना? राक्षसराजाने केवळ वचनभंगच केला नाही तर उलट माधवसेनला त्याने 'तुझ्यात शक्ति आहे पण बुद्धि नाही' असे म्हटले–यात त्याचीच बुद्धिहीनता दिसून येत नाही काय? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून ही तू सांगितले नाहीस तर तुझे मस्तक फुटून त्याच्या ठिकऱ्या ठिकऱ्या होतील."

यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"तसे मुळीच नाही. राक्षसराजा अतिशय बुद्धिमान आणि उदार आहे. आपल्या जातीच्या लोकांकडून मानवमात्रांची हानि होऊ नये म्हणूनच त्याने आपल्या राज्यात 'नरमांसभक्षणाला बंदी' वगैरे कडक नियम केले, व मानवजातीची हानि टाळायचा प्रयत्न केला. परंतु पृथ्वीवर आल्यावर त्याला व्यवस्थित झोपण्यासाठी मानवरूप धोक्याचे वाटू लागले. म्हणजे याचे तात्पर्य असे की माधवसेनच्या राज्यात माणसांना सुरक्षिततेने रहाता येत नाही. ही जबाबदारी खरी कुणाची? राज्यशासन करणाऱ्या माधवसेनचीच ना? म्हणूनच राक्षसराजाने त्याला 'असमर्थ' म्हटले. पण त्यामुळे रागावून माधवसेनने राक्षसाचा पराजय करून आपल्या सामर्थ्याचा पुरावा द्यायचा प्रयत्न केला. परंतु जो आपल्याच राज्यातल्या अराजकतेवर काबू मिळवू शकला नाही. तो माधवसेन सर्व विश्व जिंकून शांति प्रस्थापित करायची इच्छा प्रदर्शित करतो आहे! त्यासाठी युद्ध करावे लागणार. युद्धात लाखो लोक व सैनिक उगीचच आपले प्राण गमावणार. आणि त्यामुळे राक्षसांना फायदाच होईल. झोपलेल्या घुशीचा प्राण घ्यायला मागेपुढे करणारा राजा माधवसेन युद्ध सुरू करून लाखो लोकांचे प्राण पणाला लावणार, म्हणूनच राक्षसाने माधवसेनच्याच बुद्धीची थट्टा आरंभली."

अशा प्रकारे मौनभंग झाल्याबरोबर वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन झाडाला लटकू लागला. (कल्पित)

जमीनदाराचे काव्य

रत्नपुरचे जमीनदार धर्मराज यांच्या कचेरीत अनेक कारकून व नोकर कामाला ठेवलेले होते. पण वेळच्यावेळी त्यांना योग्य सल्ला देऊन त्यांच्यावर देखरेख करू शकेल असा कोणी माणूस नव्हता.

ही कमतरता दूर व्हावी म्हणून एकादा बुद्धिमान सल्लागार नेमावा असे जमीनदाराच्या मनात आले.

ही बातमी कळल्यावर सहा तरुणांनी या जागेसाठी आपले अर्ज पाठवले.

सहाही युवक ठरलेल्या दिवशी जमीनदाराला भेटायला आले. प्रत्येकाची थोडीफार चौकशी करून जमीनदार त्यांना म्हणाला–"तुम्हा सर्वांना बहुधा माहितच असेल की मला काव्य आणि इतर ललितकलांची अतिशय आवड आहे. मी आत्ताच एक छोटेसे गीत लिहिले आहे. मी ते तुम्हाला ऐकवतो. ऐका हं!" असे म्हणून धर्मराजने त्यांना सहा चरण गाऊन दाखवले. नंतर त्यांना उद्देशून धर्मराज म्हणाला–"येत्या गुरुवारी तुम्ही सर्वजण पुन्हा याच वेळी इथे या. तेव्हा आपण हे निवड करण्याचे काम संपवू."

ते सर्व तरूण अर्जदार त्या दिवशी जमीनदाराचा निरोप घेऊन निघून गेले. आणि पुढच्या गुरुवारी पुन्हा ठरलेल्या वेळी जमीनदाराकडे हजर झाले. सुरुवातीलाच जमीनदाराने त्यांना प्रश्न टाकला–"मागच्या वेळी तुम्ही इथे आलात, त्यावेळी मी तुम्हाला एक पद गाऊन दाखवले होते. तुमच्यापैकी कुणाला या ओळी आठवत आहेत का?"

यावर सहाहीजण एकमेकांच्या तोंडाकडे पाहू लागले. पण त्यांच्यातला रामकीर्तन नावाचा एक तरूण जमीनदाराला म्हणाला–"महाराज, ते गीत माझ्या छान आठवणीत आहे." असे म्हणून त्याने ते सर्व सहाचे-

सहा चरण अस्खलितपणे म्हणून दाखवले. रामकीर्तनची स्मरणशक्ती पाहून बाकीचे पाच युवक आश्चर्यचकित होऊन त्याच्याकडे पहात राहिले!

जमीनदार त्याच्या स्मरणशक्तीचे कौतुक करत म्हणू लागला–"रामकीर्तन, तुझी स्मरणशक्ती खरोखरच अजब म्हटली पाहिजे! मी स्वत: रचलेले गीत मला आठवत नव्हते, पण तू मात्र सर्वच्या सर्व ओळी अगदी बरोबर लक्षात ठेवल्यास!"

यावर रामकीर्तन मोठ्या विनयाने बोलू लागला–"महाराज, आपण मला अभय देत असाल, क्षमा करणार असाल तर मी एक निवेदन करू इच्छितो."

"बोल, काय म्हणायचंय तुला?" जमीनदाराने आश्चर्याने विचारले.

"हुजूर, हे गीत आपण रचलेलं नाही." रामकीर्तनने सांगून टाकले.

"मी लिहिलेलं नाही? मग सांग बर कोणी लिहीलंय हे गीत?" जमीनदाराने विचारले.

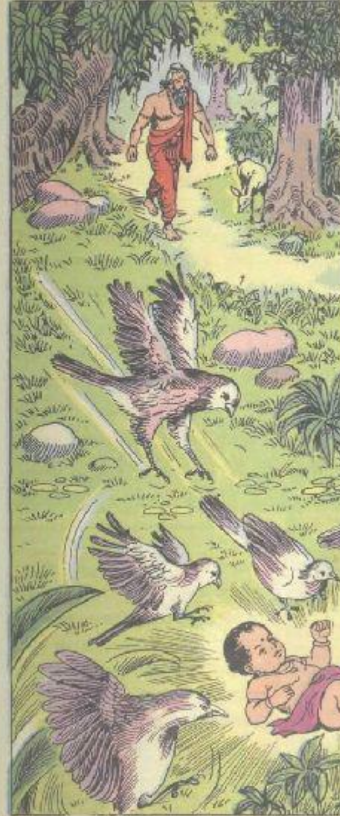
"माझ्या लहानपणी मी हे गाणं माझ्या आजीच्या तोंडून ऐकलंय. ती हे गाणं म्हणत असे." रामकीर्तनने सांगितले.

जमीनदार गडगडून हसू लागला व म्हणाला–"रामकीर्तन, तुझी स्मरणशक्ती अद्‌भुत आहे. हे गीत मी रचलेलं नाही ही गोष्ट बरोबर आहे. मी केवळ तुम्हा लोकांची स्मरणशक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी हे नाटक केलं. तू चार-पाच वर्षांचा असताना ऐकलेलं गाणं अजून लक्षात ठेवलंस यावरून तुझी बुद्धिमत्ताही दिसून येते. मला ज्या माणसाची गरज आहे, त्याच्यात बुद्धिमत्ता व स्मरणशक्ती हे दोन्हीही गुण असण्याची आवश्यकता आहे. माझी खोटीखोटीच स्तुति करून 'मी फारच सुंदर गीत रचलं आहे' असं तू म्हणाला नाहीस, उलट मोठ्या धाडसाने 'गीत तुम्ही रचलेलं नाही' असं सांगितलंस." तेव्हा मी तुझी माझ्या कचेरीत सल्लागार म्हणून निवड करीत आहे.

महाकाव्य कथा :

शकुन्तला–१

महर्षि कण्व एक दिवस आपली प्रात:कर्मे आटोपून आश्रमाकडे परतत होते. वाटेत त्यांनी पाहिले की काही शकुंत पक्षी एका बालिकेचे रक्षण करीत आहेत! हे दृश्य पाहून त्यांना फारच आश्चर्य वाटले. त्यांनी मोठ्या प्रेमाने त्या बालिकेला उचलून आश्रमात आणले. त्यांनी समाधी अवस्थेत अंतर्ज्ञानाने जाणले की ही मेनका व महातपस्वी विश्वामित्र यांची कन्या होय.

हस्तिनापुरचे महाराज दुष्यंत शिकारीसाठी एकदा जंगलात गेलेले असताना त्यांना कळले की कण्वमहर्षींचा आश्रम जवळच आहे. मुनींचे दर्शन घेऊन त्यांचा आशिर्वाद घ्यावा, त्यांचे कुशल विचारावे व थोडा विश्रामही करावा अशा विचाराने महाराजांनी आपला मोर्चा आश्रमाकडे वळवला. अंगरक्षक व इतर सर्वांनाच बाहेर सोडून दुष्यंत राजाने एकटयानेच आश्रमात प्रवेश केला.

कण्वमुनि त्यावेळी आश्रमात नव्हते. शकुंतला आपल्या सखी मुनि-कन्यांसह तेथे खेळत होती. इतक्यांत एक भुंगा गुं गुं आवाज करीत तिच्या भोवती फेऱ्या मारू लागला. त्यामुळे वासून त्याला हाकलायचा प्रयत्न करीत तिने आपल्या सख्यांना मदतीसाठी बोलावले. एक सखी तिची थट्टा करीत म्हणाली— "अग, दुष्यंत-महाराजांकडे याच्या चावटपणाबद्दल तक्रार करू हे या भुंग्याला माहीत नाही असं दिसतंय."

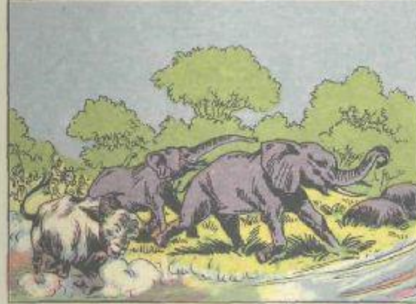

तिचे हे बोलणे संपता-संपताच दुष्यंत तेथे पोचला. राजा अचानक तेथे आलेला पाहून त्या सर्वजणी एकदम आश्चर्यचकित झाल्या. कण्वमुनि आश्रमात नसल्यामुळे त्यांनाच स्वत: राजाचा अतिथि-सत्कार करावा लागला.

सर्व मुनि-कन्यांनी मोठ्या श्रद्धा व भक्तीने राजाला फळे व फुले दिली, व त्याला आश्रमात आराम करायची विनंती केली. शकुंतलेचे सौंदर्य व विनयशीलता पाहून राजा मोहून गेला.

राजाला जेव्हा समजले की काही वन्य पशु आश्रमात गडबड-गोंधळ करून तेथील शांतीचा भंग करतात, तेव्हां त्याने स्वत: जातीने जाऊन तेथील हत्तींचे व रानरेड्यांचे कळप दूर पळवून लावले व थकून तो आश्रमात परत आला. शकुंतलेने अतिशय निष्ठेने त्याची सेवा करून त्याचा श्रमपरिहार केला.

काही दिवस असेच निघून गेले. या काळांत दुष्यंत व शकुन्तला एकमेकांवर अनुरक्त झाले. शकुंतलेला पितृस्थानी असलेले कण्वमुनि आश्रमात नसल्यामुळे त्यांच्या अनुपस्थितीत राजाशी विवाह करायला शकुन्तला तयार होईना. दुष्यंताने खूप समजावून सांगितल्यावर तिने संमति दिली व त्यांचा गांधर्वविवाह झाला. धर्मात्मा दुष्यंताने शकुंतलेशी विवाह केल्याने सर्व मुनिकन्या आनंदित झाल्या.

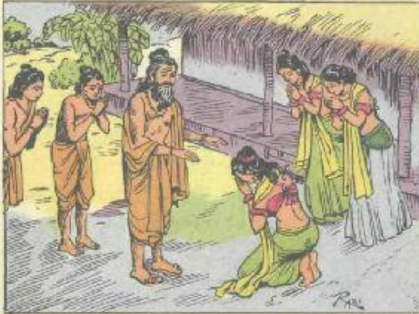

दुष्यंताला आता विश्राम संपवून राजधानीत जाऊन राज्यकारभार पहाणे आवश्यक होते. कण्व मुनि परत आल्यावर त्यांचा आशिर्वाद घेतल्यानंतर मी तुला राजधानीत बोलवून घेऊन जाईन–असे दुष्यंताने शकुन्तलेला सांगितले. आपल्या हातातली अंगठी काढून ती शकुन्तलेला उपहार व आपली आठवण म्हणून भेट देऊन, तिचा निरोप घेऊन दुष्यंत आपल्या राजधानीला निघाला.

निघताना दुष्यंतमहाराजांनी सर्व आश्रमवासीयांचा निरोप घेतला. शकुन्तलेने मोठ्या कष्टी मनाने त्यांना निरोप दिला. महाराजही व्याकुळ मनाने हस्तिनापुरला निघून गेले.

काही दिवसांनी कण्वमुनि आश्रमात परत आले. दुष्यंताशी झालेल्या विवाहाबद्दल कळले की ते काय म्हणतील याबद्दल शकुन्तलेला मनांतून धाकधूक वाटत होती. भीतीने ती मनांतून कापत होती. अशा अवस्थेच तिने महर्षींच्या पायांवर मस्तक ठेवले.

(क्रमशः)

तीन सूत्रे

एका गुरुकुलात एक गरीब विद्यार्थी रहात होता. आचार्यांनी अन्य विद्यार्थ्यांबरोबर त्याला ही शिकविले. पण दुर्भाग्याने हा गरीब विद्यार्थी शिक्षणाच्या बाबतीत एकदम कच्चा ठरला. सर्व विद्यार्थी शिक्षण पूर्ण करून घरी जायला निघाले तेव्हां आचार्य त्या गरीब शिष्याला म्हणाले–" वत्स, तुझ्या बरोबर जे विद्यार्थी शिक्षण घेत होते, ते सर्व पंडित होऊन गेले. पण का कुणास ठाऊक, दुर्भाग्य तुझे की माझे, तू विद्यार्जनात एकदम कच्चा निघालास. आता मी तुला तीन सूत्रे सांगतो. तुझं नशीब शिकन्दर असलं तर या तीन सूत्रांच्या आधारे तुझी प्रगति होऊ शकेल." असं म्हणून आचार्यांनी त्याला तीन सूत्रे ऐकवली. ती अशी–

जो चालत राहील तो पोंचेल!

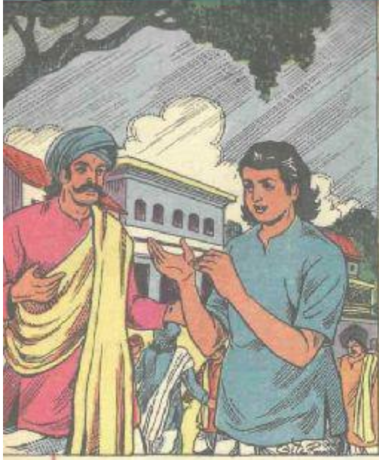
जो विचारीत राहील त्याला माहीत होईल!!

जो जागत राहील त्याला मरणाचे भय नाही!!!

आचार्यांनी सांगितलेली तीन सूत्रे चांगल्या प्रकारे मनात ठेवून गरीब शिष्य घराकडे जायला निघाला. घरच्या वाटेवर असताना त्याला वेदवती नगर पाहण्याची उत्कट इच्छा झाली. नगराचा मार्ग विचारीत चालू लागला.

ते शहर किती दूर होत हे शिष्याला माहीत नव्हतं. तसं शहर बरंच दूर होतं. भाड्याची गाडी करायला त्याच्याजवळ पैसे नव्हते. काही माहिने सतत चालत राहिल्यावर तो गरीब विद्यार्थी वेदवती नगरांत पोंचला. आचार्यांनी सांगितलेले पहिलें सूत्र 'चालत राहील तो पोंचेल' त्याच्या बाबतीत खरं ठरलं.

वेदवती खूपच मोठं शहर होतं. त्यावेळी गरीब शिष्याच्या मनात असा विचार आला

की इतके जिवापाड कष्ट करून इतक्या दूर आलोच आहे, तर एकादी छोटी-मोठी नोकरी मिळवून काही दिवस इथं घालवावेत, म्हणजे केलेले श्रम कारणी लागतील. तसा निश्चय करून त्याने थोडया पगाराची एक छान नोकरी मिळवली. त्याला सोपविलेले काम तो काळजीपूर्वक करू लागला. नियमितपणे कामावर जाई व मनापासून काम करी. त्याची ही वृत्ति मालकाला खूप आवडली. त्याचा पगार वाढत गेला. आवश्यक तो खर्च करून तो पैसे शिल्लक टाकू लागला. आता त्याला जीवनात चिंता राहिली नाही. तो वेदवती नगरींतील एक प्रतिष्ठित नागरिक बनला. फावल्या वेळात शहरात सर्वत्र हिंडून तेथील विशेष गोष्टींची माहिती त्याने मिळवली. 'जो विचारीत राहील त्याला माहीत होईल.' हे आचार्यांचे दुसरे सूत्र ही त्याच्या बाबतीत खरं ठरलं!

शहरातील अनेक लोकांशी बोलल्यावर त्या गरीब शिष्याला नगरी बद्दल एक खास गोष्ट समजली. ती ही की या शहरावर राजा राज्य करीत नाही. एक राणी सर्व राज्यकारभार चालविते. तसे पांच-सहा वेळा तिचे लग्न झाले होते, पण ती सदैव लग्नाला तयार असे. त्याचं कारण असं की, तिच्याशी जो युवक लग्न करी तो एका विचित्र प्रकारे मृत्यु-मुखी पडे. अशा रीतीने एका पाठोपाठ एक पांच-सहा युवक मेल्यानंतर तिच्याशी लग्न करण्याचे साहस करायला कोणी युवक तयार होत नव्हता. यामुळे राणी नेहमी दु:खी-कष्टी असे. इतके विवाह करून ही पति-सुख तिच्या नशिबी नव्हते. तिने अनेक नवस-सायास केले पण व्यर्थ!

गरीब शिष्याला जेव्हा ही वार्ता समजली, तेव्हा त्याला आचार्यांनी सांगितलेले तिसरे सूत्र आठवले—'जो जागत राहील त्याला मरणाचे भय नाही!' आचार्यांच्या वचनावर त्याचा दृढ विश्वास होता. म्हणून गरीब शिष्याने राणीशी लग्न करण्याचा निश्चय केला.

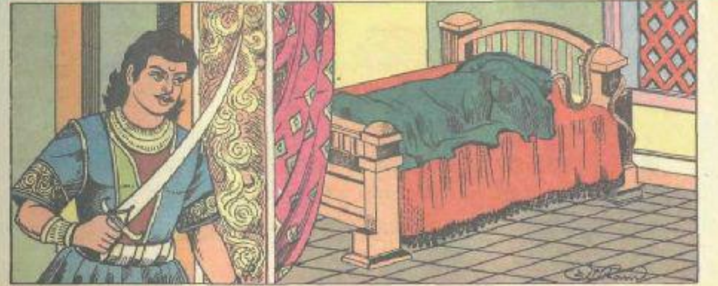
एक दिवशी गरीब शिष्य तडक राजमहालांत गेला आणि राणीशी लग्न करण्याचा आपला विचार त्याने मंत्र्यांना सांगितला. मंत्र्यांना फार आनन्द झाला नि त्यांनी लग्नाचा मुहूर्त निश्चित केला.

विवाहाच्या दिवशी गरीब शिष्याने मोठ्या थाटा-माटाने राजोचित वस्त्रें परिधान केली आणि वैभवपूर्वक लग्न-सोहळा पार पडला.

त्या दिवशी रात्री शयन-गृहात प्रवेश करण्यापूर्वी गरीब शिष्याने आपले कपडे काढून एका बाजूला ठेवून दिले, आपली तलवार भिंतीला टेकवून ठेवली. शयन-गृहाच्या बाहेर शोभेसाठी केळीचे खुंट लावलेले होते, त्याची पाने काढून खोड बिछान्यावर ठेवले नि त्यावर चादर पांघरली. यानंतर तलवार हातात घेऊन तो खांबाच्या आडोशाला उभा राहिला. ज्याला मृत्युचे भय आहे त्याला जागणे आवश्यक आहे. म्हणून तो जागत राहिला.

थोडया वेळात शयन-गृहांतील छतांतून एक काळा नाग बिछान्याच्या बाजूच्या खांबावरून जलद गतीने सरपटत आला, बिछान्यावर ठेवलेल्या केळीच्या खोडाला मनुष्य समजून त्याला जोरात चावला. त्याच वेळी शिष्याने चपळाईने पुढे होऊन आपल्या तलवारीचा वार नागावर केला. सापाचे डोके उडून दूर जाऊन पडले. यानंतर तो मेलेला साप व केळीचे खोड फेंकून देऊन तो निश्चिन्तपणे झोपला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मंत्री आले आणि पाहतात तो वर जिवन्त आहे! त्यांच्या आश्चर्याला पारावर राहिला नाही. त्याच दिवशी मंत्र्यांनी गरीब शिष्याला राज्याभिषेक केला. गुरुकुलातील शिक्षणात कच्चा असला तरी आचार्यांच्या वचनावर अपार भक्ति व श्रद्धा असल्यामुळे गरीब विद्यार्थी वेदवती शहराचा राजा झाला नि त्याने अनेक वर्षे सुखाने राज्य केले.

लाच

शिवपुरी राज्यात शत्रूचा उपद्रव फार वाढला. त्यामुळे तेथील राजाने आपल्या राजधानीच्या रक्षणासाठी नगराच्या चारी बाजूंना दगडांचा एक उंच व भक्कम असा तट बांधला व प्रवेशद्वारावर लोखंडी दरवाजे बसवले.

यानंतर त्या दगडाच्या भिंतीची मजबुती व लोखंडी दरवाजाच्या शक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी त्याने भिंतीवर व दारांवर हत्तींच्या टकरा देवबल्या आणि तोफाही डागून पाहिल्या. परंतु त्यांच्यावर काहीही परिणाम झाला नाही, भिंती व दरवाजे तुटले नाहीत.

हे पाहून अत्यंत प्रसन्न होऊन राजा आपल्या मंत्र्यांना व सेनापतीला उद्देशून म्हणाला– "हा तट व हे दरवाजे दुर्भेद्य आहेत. आता आपल्या नगरात कोण प्रवेश करणार?"

राजाचे हे बोलणे ऐकून त्याचा प्रधानमंत्री गालात हसून गप्प राहिला.

थोड्या दिवसांनी राजा व मंत्री वेष पालटून नगराच्या परिसरात फिरत होते. रात्री प्रवेश-द्वारापाशी येऊन पहारेकऱ्याला दरवाजा उघडण्याची विनंती केली.

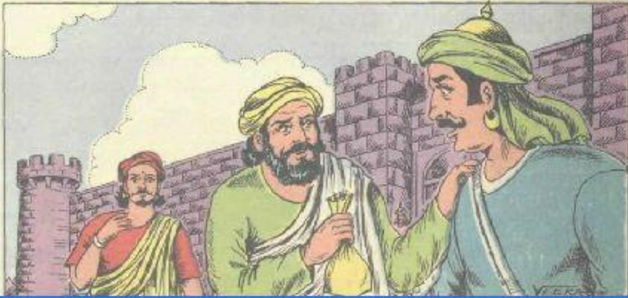
सरदार म्हणाला–"सूर्यास्तानंतर सेनापतीच्या लेखी परवानगीशिवाय कोणालाही नगरात प्रवेश करायला मनाई आहे."

यावर मंत्र्याने त्याला खुणेने जरा बाजूला बोलावून घेतले आणि त्याच्या हातावर सोन्याची वीस नाणी ठेवत म्हटले–"आमचे नगरात फार महत्त्वाचे काम आहे."

यानंतर मात्र पहारेकऱ्यांच्या त्या सरदाराने शिपायांना दरवाजा उघडण्याची आज्ञा दिली.

हा सर्व प्रकार पाहून राजाला फार आश्चर्य वाटले. मंत्री म्हणाला–"पाहिलेत महाराज! हत्तींच्या टकरा व तोफांच्या गोळ्यांपेक्षा अधिक शक्तिशाली काही असेल तर ते म्हणजे 'लाच' समजले आपणाला?"

राजा यावर काय बोलणार?

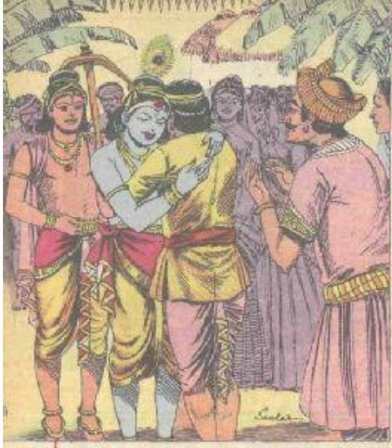
कृष्णावतार

कुंभकच्या गोठ्यात जन्मलेले राक्षसी बैल व त्यांच्या अत्याचारांबद्दल जनतेने मिथिलेच्या राजाकडे तक्रार केली. राजाने कुंभकला बोलावून घेतले व त्याला सुनावले– "तुझे बैल जनतेच्या प्राणांवर उठले आहेत याबद्दल माझ्याकडे तक्रारी आल्या आहेत. तू एका चांगल्या संपन्न घराण्यातला माणूस आहेस, सामान्य माणूस नाहीस तू. तुझ्या-जवळ पुरेसं माणूसबळ आहे. दहा पंधरा जणांच्या मदतीने त्या बैलांना वठणीवर आण किंवा बडव. इतके करून ही ते त्रास देऊ लागले तर त्यांना जंगलात पिटाळून लाव."

त्या बैलांना कसे काबूत आणावे हे कुंभकला कळेना. त्याने दवंडी पिटवली की, 'जो कोणी त्या दुष्ट बैलांना नमवून दाखवील त्याच्याशी मी आपल्या मुलीचा विवाह करून देईन.'

ही दवंडी ऐकून चारी दिशांनी गोप युवक गोळा होऊ लागले. त्यांना असे वाटले की–आपण तर गवळ्यांची पोरे! गुरांना ताब्यात ठेवण्यातच आपला जन्म गेलेला! तेव्हां या बैलांना वठणीवर आणणे काय कठीण!

असे उद्दिष्ट ठेऊन जमा झालेले गोप आपापल्या परीने बढाया मारू लागले. एकजण म्हणाला–"मी बैलांची शिंगे पकडून ठेऊन त्यांना वठणीवर आणीन." तर दुसरा म्हणतो–"मी त्यांना खाली पाडून त्यांच्या नाकात वेसण घालीन."

अशा निरनिराळ्या प्रकारांची शेखी मिरवत त्या गोपाळांनी आपल्या उत्साहाचे खूप प्रदर्शन केले.

दवंडीबद्दल हकीकत कळली तेव्हां नंदाने विचार केला की, आपण स्वतःच तिथे जाऊन कुंभकाला काही मदत करता आली तर पहावे. नंदाने कृष्ण-बलराम यांच्याशी विचारविनिमय केला आणि नन्द-यशोदा व कृष्ण-बलराम असे सर्वच विदेह देशाकडे जायला निघाले.

ते सर्वजण कुंभकाच्या गावी पोचले तेव्हा त्याने पुढे होऊन आपल्या बहिणीचे व मेव्हण्याचे स्वागत केले. कुंभकाची पत्नी धर्मदा हिने यशोदेला कुशल विचारले. कुंभकाच मुलगा श्रीधाम याने कृष्ण-बलराम यांना प्रेमाने मिठी मारली व स्वतः आसन आणून त्यांना त्यावर बसवले.

कृष्ण, बलराम यांच्या आगमनाची वार्ता त्या सात राक्षसी बैलांनी कशी ओळखली कोण जाणे! पण ते एकाएकीच अस्वस्थ झाले. गाभण गायींना त्यांनी शिंगे मारली आणि नंतर कुंभकाच्या आवारात शिरून जोराने हंबरत त्यांनी शिंगांनी जमीन उकरायला सुरुवात केली. नंतर त्यांनी तेथे रचून ठेवलेली मातीची भांडी व मडकी फोडून टाकली, जवळपास असलेल्या गाड्या मोडून टाकल्या, मांडव मोडले, दारे मोडून टाकली आणि अशा प्रकारे तेथे सर्वत्र दाणादाण उडवली! अशा प्रकारे काही वेळ आपला प्रताप दाखवून बैल तेथून किंचाळत, ओरडत निघून गेले. त्यांची खोड मोडण्यासाठी आलेली, बढाया मारणारी गवळ्यांची तरूण पोरे, त्यांचा हा अवतार पाहून भिऊन लपून बसली!

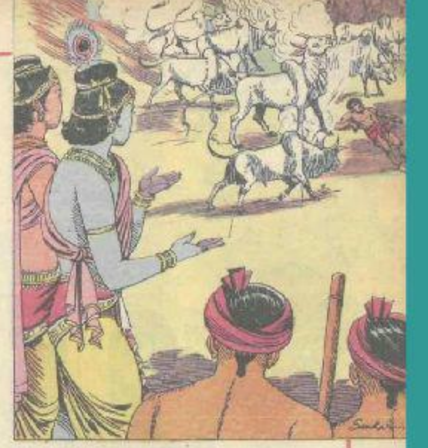
सकाळ झाल्यावर कुंभकाने सर्व गवळ्यांना एकत्र केले. आपल्या मुलीला अलंकार लेववून, तिचा साजशृंगार करवून तिला त्यांच्या समोर उभे केले व म्हटले–"गोपाळांनो, तुम्ही काल पाहिलेत ना, बैल कसे दिग्गजांसारखे बलदंड आहेत!

आपण यांना वठणीवर आणले नाही तर राजा आपल्याला शिक्षा देईल. यासाठीच आपणा सर्व बलवान व पराक्रमी लोकाना मी पाचारण केलं आहे. तुमच्यापैकी जो कोणी या बैलांना वठणीवर आणू शकेल त्याच्याशी मी या माझ्या कन्येचा विवाह करून देईन."

कुंभकाचे बोलणें ऐकून गोपाळांना प्रथम स्वतःची लाज वाटली. नीलाला पाहून त्यांच्यात वीरश्री संचरू लागली. पण पुन्हा बैलांच्या रौद्रभीषण स्वरूपाची आठवण होऊन त्यांचा उत्साह थंड पडू लागला. त्यामुळे कोणीही नीट निर्णय घेऊ शकेना.

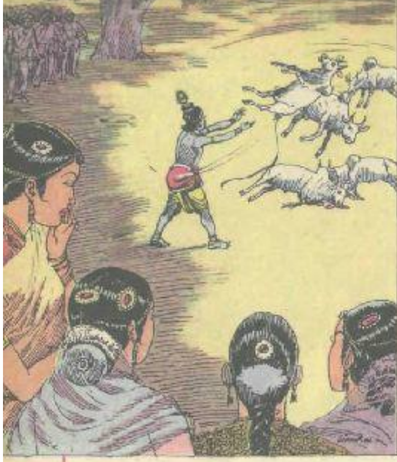
अशातच नन्दाच्या जातिबांधवांपैकी घोषवन्त नावाच्या एका गोपाळाने म्हटले–"या लेकाच्या बैलांना मी मारून टाकलं नाही तर माझ्या बळ व पराक्रमाचा काय उपयोग?" असे म्हणून दंड ठोकून तो त्या बैलांच्या रोखाने निघाला.

घोषवन्तने एका बैलाच्या मस्तकावर जोरात मुष्टिप्रहार केला. ते पाहून लोकांनी हर्षनाद केला. पण हाय! दुसऱ्याच क्षणी सातही बैलांनी एकदम त्याला घेरले. परंतु घोषवन्ताच्या अवास्तव साहसाबद्दल कृष्णाला मात्र वाईट वाटले. त्याच्या मनात आले–"याने उगीचच नीट विचार

न करता बैलांवर हल्ला करायचा निर्णय घेतला. हे बैल आता कसले याला जिवन्त सोडतात?" इतक्यात एका बैलाने त्याला आपल्या शिंगावर घेऊन दूर खाली पाडले व आपल्या खुरांनी दूर लाथाडून दिले! अशा प्रकारे घोषवन्ताची खोडकी जिरवल्यावर ते शिंगे उगारत, खुरांनी मारत गोपाळांच्या समूहावर धावून गेले व त्यांनी सर्वांना सैरावरा पळवून लावले!

याच वेळी बलरामाला कृष्ण म्हणाला–"हे बैल 'सामान्य बैल' दिसत नाहीत. बैलांच्यात इतके साहस व इतकी सूडबुद्धी असणे शक्य नाही. मीच आता स्वतः कुंभकाच्या मदतीला जातो." असे म्हणत

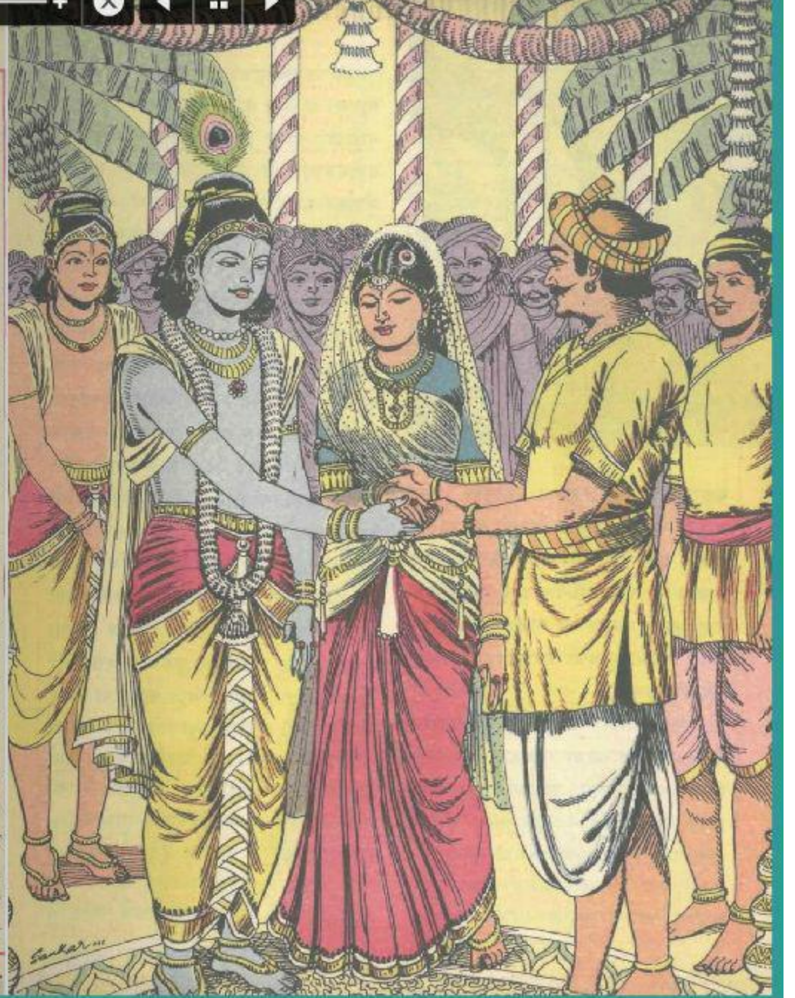
कृष्ण त्या मारक्या बैलांच्या दिशेने पुढे सरसावला. नंद-यशोदा तसे न करण्याबद्दल ओरडून त्याला सांगू लागले.

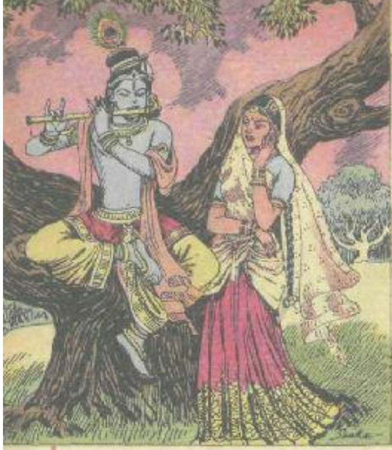
परंतु तिकडे लक्ष न देता अत्यंत रागाने आपली मूठ उगारून कृष्ण पुढे जाऊ लागला. ते पाहून ते सख्खे भाऊ असलेले सातही बैल' आपले जुने वैर आठवून कृष्णावर अतिशय रागावले व क्रोधाने सर्वांनी मिळूनच कृष्णावर हल्ला चढवला! परंतु जसजसा एकेक बैल जवळ येई तसतसे कृष्णाने त्या त्या बैलाच्या माथ्यावर आपल्या हाताने प्रहार केला आणि एका बैलाची शिंगे पकडून त्याला दुसऱ्या बैलावर ढकलून दिले. हे दृश्य पाहून प्रेक्षक आश्चर्यचकित झाले. हे युद्ध म्हणजे कृष्णाला खेळासारखेच वाटले, प्रेक्षकातच उभी राहून नीलाही हे दृश्य आश्चर्य-विमूढ होऊन पहात होती. नीला लाजून कृष्णाकडेच पहात होती. तिलाही असे पहाताना अत्यन्त आनन्द वाटला.

शेवटी कृष्णाने आपला बैलांशी चाल-लेला खेळ थांबवायचे ठरवले. त्याने पुन्हा एकेका बैलाच्या मस्तकावर मुष्टिप्रहार करून त्यांची डोकी फोडून टाकली. त्यांच्या नाकातोंडातून रक्त वाहू लागले. शेवटी हातपाय झाडत, जिभा हासडून त्यांनी प्राण सोडले. अशा प्रकारे कृष्णाने काल-नेमीच्या सातही पुत्रांचा संहार केला.

नंद-यशोदेने धावत जाऊन कृष्णाला गळामिठी घातली. नीलाचा हात पकडून कुंभक तिला घेऊन कृष्णाजवळ आला. तिचा हात कृष्णाच्या हातात देत तो म्हणाला–"तुझ्या पराक्रमाचे बक्षिस म्हणून ही माझी कन्या मी तुला अर्पण करीत आहे. तू हिचे पाणिग्रहण कर."

कुंभकाने मग कृष्णाला वस्त्रे व आभूषणे दान दिली. नंद-यशोदा यांना वस्त्रे दिली व इतर गोपाळांनाही निरनिराळे उपहार दिले. नंदाला तो म्हणाला–"महाराज, आपला पुत्र अत्यंत साहसी अन् पराक्रमी आहे. त्याच्यामुळे आम्ही एका मोठ्या

संकटातून मुक्त झालो आहोत आता आम्ही आमचं जीवन सुखाने व शान्तीने घालवू शकू. मी नीलाला पाठवणी म्हणून माझ्या हजारो गायी देत आहे. कृपा करून नाही म्हणू नकोस, या गायी तू ग्रहण कर. केवळ माझ्या मनाची प्रसन्नता म्हणून मी हे सर्व देत आहे."

"वेड्या, अरे माझ्याजवळ अपार गोधन आहे. कृष्णाच्या जन्मापासून माझ्या गायींच्या कळपांची संख्याही आश्चर्यकारक वेगाने वाढत आहे, अपरिमित दुधाची प्राप्ती मला होत आहे व त्यापासून अमाप तूपही मला मिळत असते. आम्ही सर्वजण अतिशय सुखात आहोत." नन्द कुम्भकाला समजावत म्हणाला.

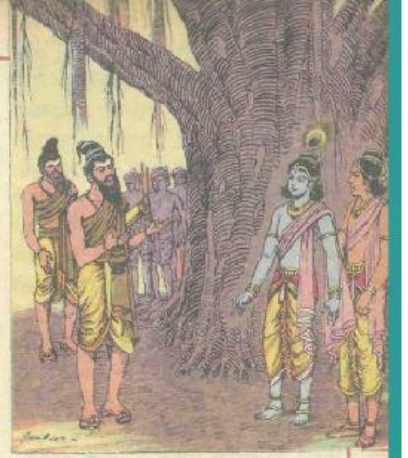
त्यानंतरचा एक दिवस सर्वांनी महोत्सवासारखा साजरा केला. दुसऱ्या दिवशी नन्द यशोदा नीला यांच्यासह श्रीधामलाही बरोबर घेऊन कृष्ण व अन्य सर्वजण वृंदावनाकडे निघून गेले. तेथे गेल्यावर सर्वजण सुखपूर्वक कालक्रमणा करू लागले.

एक दिवस आपल्या गायी चारत चारत कृष्ण व बलराम यमुनेच्या तीरावरील मोठ्या वटवृक्षापाशी पोचले. वृक्षाभोवती गायी चरू लागल्या व त्यांच्यावर लक्ष ठेवीत ते दोघे वडाच्या सावलीत विसावले.

त्याचवेळी वामदेव व भारद्वाज नावाचे दोन महामुनि तेथे येऊन पोचले. तीर्थाटन करीत करीतच ते तेथे आले होते. त्यांनी वटवृक्षाला प्रदक्षिणा घालून वंदन केले. त्यांनी खेळत असलेल्या मुलांना विचारले- "बाळांनो, साप, मगरी यांचा उपद्रव नसलेला व स्नान करण्यास योग्य असेल असा एकादा घाट जवळपास कुठे बरं असेल?"

पोरेच ती! त्यांना थट्टा करायची लहर आली व ती एकमेकांच्या तोंडाकडे पहात, डोळ्यांनी खुणावत एकमेकांकडे बोटं दाखवत एकेकजण म्हणू लागली-" मला नाही माहीत. त्याला विचारून पहा बरं!" हे पाहून कृष्णाने त्यांचा हेतु ओळखला व पोरे खोड्या करीत आहेत हे जाणून स्वतःच उठून तो त्या मुनींकडे गेला व म्हणाला-" मुनिवर, या लोकांना घाटाबिटांच्या बाबतीत काही माहिती नाही. या, मी तुम्हाला छानसा घाट दाखवतो. आपण आपली धर्मकृत्ये उरकून इथेच परत या. आम्ही साय व दही घातलेल्या शिळ्या भाताची शिकाळी बरोबर आणली आहेत. साखर घालून केलेली खीरही आमच्या जवळ आहे. आपण खुशीने आमचे हे पदार्थ ग्रहण करा. हे नको असेल तर आम्ही गायीची धार काढून धारोष्ण दूध आपणाला प्यायला देऊ. मी नन्दपुत्र कृष्ण आणि हा माझा मोठा भाऊ बलराम."

आपल्याशी बोलणाऱ्या मुलाच्या तोंडावरील तेज पाहून मुनींच्या मनात आले, "सामान्य गवळ्याच्या घरात असा मुलगा कसा बरं जन्माला आला असेल? ते जरा आश्चर्यातच पडले. थोडा वेळ डोळे बंद करून त्या मुनींनी समाधी लावली व समाधी-द्वाराच खरी गोष्ट ओळखली. ते कृष्णाला म्हणाले-"वत्सा, आमचे केवढे अहोभाग्य! प्रत्यक्ष ब्रह्मादि देवतांना प्रयत्न करूनही ज्यांचे दर्शन दुर्लभ, असे महान् आपण आहात. आम्हाला मात्र आपले दर्शन विनासायास घडले, आमच्या जन्माचे सार्थक झाले! पुत्ररूपात ज्यांना आपला लाभ झाला, ते आपले मातापिता धन्य होत!" अशा अनेक प्रकारे कृष्णाची स्तुति

करून ते दोघे मार्गस्थ झाले. यानंतर बलराम व इतर गोपाळांबरोबर गायींच्या खिल्लारांमागे फिरत कृष्ण मोठ्या सुखाने व आनंदाने आपले दिवस घालवू लागला.

एक दिवस यमुनेच्या किनाऱ्या-किनाऱ्याने चालत-चालत कृष्ण बराच दूर गेला. एका ठिकाणी त्याला एक भयानक तलाव दिसला! तलाव अत्यन्त विशाल होता. त्याच्या पाण्यात समुद्रासारख्या लाटा उसळत होत्या. त्यावर दाट असा वाफेचा थर पसरला होता. त्याच्या किनाऱ्यावरील झाडे-झुडपे व लताबेली कोळपून गेल्या होत्या. असं भासत होतं की त्या प्रदेशात कोणत्याही पक्ष्यांचे किंवा सजीव प्राण्यांचे

वास्तव्य नसावे, कोणी जवळपास आले तरी त्यांचे प्राण वाचत नसावेत!

एका तलावात कालिया नावाचा मोठा नाग रहातो, त्याच्या मुखातून अग्निज्वाला बाहेर पडतात. हा कालिया गरुडालाही भीत नाही–वगैरे गोष्टी कृष्णाने पूर्वीच ऐकल्या होत्या! आता हा तलाव पाहिल्याबरोबर कृष्णाने ओळखले की कालियाचे वास्तव्य असणारा हाच तो तलाव असला पाहिजे! आपण ऐकलेल्या या सर्व गोष्टी खऱ्याच तर! हे सर्व विचार मनात आल्यावर कृष्णाने ठरवले की या सापाचे गर्वहरण करून हा तलाव आपल्या जनावरांना उतरण्यायोग्य करायला हवा. यामुळे आणखीही एक कार्य साधून जाईल–ते म्हणजे–या कालियाच्या परिवाराशी संबंधित इतर असंख्य साप वनात संचार करून वृन्दावनाचा काही भाग व्यापून राहिले आहेत, त्यांच्यामुळे तो भाग संकट-ग्रस्त झाला आहे. जर योग्य तऱ्हेने कालिया-मर्दन घडवता आले तर या लहान मोठ्या सापांचा उपद्रवही नाहीसा होईल–'एका दगडात दोन पक्षी मारल्याचे पुण्य पदरी पडेल!' तेव्हा काहीही करून हे काम साधलेच पाहिजे. मग आता उशीर कशाला? 'शुभस्य शीघ्रम्!'–असा विचार करून कृष्णाने त्या डोहाच्या किनाऱ्यालगत असलेला एक मोठा कदंब वृक्ष पाहिला. त्याच्या फांद्या तलावाच्या पाण्यावर लोंबत होत्या. याच झाडावर चढून डोहात उडी मारायचा कृष्णाने निश्चय केला. त्याने या बाबतीत कोणाशीही विचार-विनिमय केला नाही. आपल्या जवळच्या दोऱ्या त्याने तिथेच कुठेतरी टाकल्या, गळ्यातला डंका व मुरली एका मुलाच्या हातात दिली. डोक्यावरील मोरपंखांचा तुरा काढून केसांची गाठ मारली. कमरेभोव-तीचे वस्त्र नीट घट्ट बांधून घेतले. पादत्राणे काढून तो कदंबवृक्षावर चढला. मोठ्याने आव्हान करून त्याने डोहात उडी घेतली. ज्या जागी त्याची उडी पडली, तिथले पाणी कितीतरी उंच वर उसळले.

कोल्ह्याचा उपकार

प्राचीन काळी चीन देशातील एका प्रदेशात अंटाक नावाचा एक गरीब माणूस रहात असे. संपत्तीच्या नावावर त्याच्या जवळ फक्त एक डाळिंबाचं झाड होतं. त्या झाडाचं पोषण आणि त्याची निगा राखण्यात अंटाकचा सारा वेळ जाई.

खोडकर मुलं कधी मागच्या बाजूने डोकावून पहात तेव्हा अंटाक रागाने लाल होऊन त्यांना शिव्या देत असे. कधी हाती लागली तर त्यांना पिटून काढीत असे.

एका वर्षी डाळिंबाच्या झाडाला खूप फळं लागली. फळं पिकायला सुरुवात झाली, तेव्हा अंटाक रात्र-दिवस पूर्ण वेळ झाडाजवळ घालवीत असे. एक दिवशी रात्री त्याला चांगली गाढ झोप लागली. थोड्या वेळाने जागा झाल्यावर त्याच्या लक्षात आलं की काही फळ नाहीशी झालेली आहेत. अशाच रीतीने दुसऱ्या दिवशी ही आणखी काही फळं अदृश्य झाली.

तिसऱ्या दिवशी चोराला पकडण्याचा निश्चय करून अंटाकने झोपण्याचे सोंग केले. त्यावेळी भिंत ओलांडून एक कोल्हा आत प्रवेश करीत असताना दिसला. कोल्हा जेव्हा झाडावर उडी मारू लागला, तेव्हा अंटाकने झपाट्याने त्याची शेपूट पकडली. कोल्ह्याने शिताफीने स्वतःचा बचाव करून तेथून पळ काढला.

यानंतर अंटाकने कोल्ह्याला पकडण्या-साठी एक युक्ति केली. कोल्हा जिथून भिंत ओलांडून येत असे, त्या जागेवर अंटाकने खूप डिंक लावून ठेवला. कोल्हा त्या जागी असा चिकटून राहिला की त्याला तेथून हलता येईना. अंटाक लाठीने त्याला मारू लागला.

कोल्हा म्हणाला–"थांब, जरा ऐक. तू जर मला मुक्त केलेस तर मी तुझ्यावर

एक चीनी लोककथा

उपकार करीन. तुझी इच्छा असेल तर राजकुमारीशी तुझे लग्न लावून देईन."

"काय माझी थट्टा करीत आहेस! मी जन्मल्यापासून दरिद्री माणूस." अंटाक कोल्ह्याला म्हणाला.

पण कोल्ह्याने जोरदार शब्दात पुनः पुनः सांगितले की मी राजकुमारीशी तुझा विवाह निश्चितपणे घडवून आणीन. ते ऐकून अंटाकने दयाळू होऊन कोल्ह्याला सोडून दिले.

कोल्हा तडक नदी पार करून राजाच्या महालात पोंचला, नि त्याने राजाला विचारले–"महाराज, आपल्या जवळ रत्ने चाळण्याची चाळणी आहे असं ऐकलं. आमच्या राजाने थोडा वेळ ती चाळणी घेऊन यायला मला सांगितलं आहे. टोपल्या भरभरून रत्ने आली आहेत."

राजाने कोल्ह्याला चाळणी द्यायला सांगितली. कोल्हा चाळणी घेऊन निघून गेला. चाळणीच्या छिद्रांत जिकडे-तिकडे माणिक, लाल इत्यादि रत्नांचे तुकडे चिकटवून दिले. आणि ती चाळणी कोल्हा राजाकडे घेऊन आला–"महाराज, ही आपली चालणी परत!" असे म्हणत कोल्ह्याने चाळणी जमिनीवर आपटली. त्यासरशी रंगी-बेरंगी रत्नांचे तुकडे इतस्ततः विखुरले, राजकन्या रत्ने गोळा करण्यासाठी तुटून पडल्या!

कोल्हा म्हणाला–"तुम्हाला रत्न पाहीजेत हे अगोदरच मला सांगितलं असतं तर आमच्या राजाला सांगून चार उंटावर लादून मी रत्नांचा खजिना आणला असता!"

अंटाकला आपला जावई बनविण्याचा लोभ राजाच्या मनात उत्पन्न झाला. तो कोल्ह्याला म्हणाला–"रत्नांची गोष्ट सोडून दे. माझ्या तीन राजकुमारीं पैकी जी तुझ्या राजाला पसंत पडेल, तिच्याशी त्याचे लग्न करून द्यायला मी तयार असल्याचे त्याला कळव."

नंतर कोल्हा अंटाक कडे आला आणि त्याला म्हणाला–"ऐक, तुझं नशीब उघडलं.

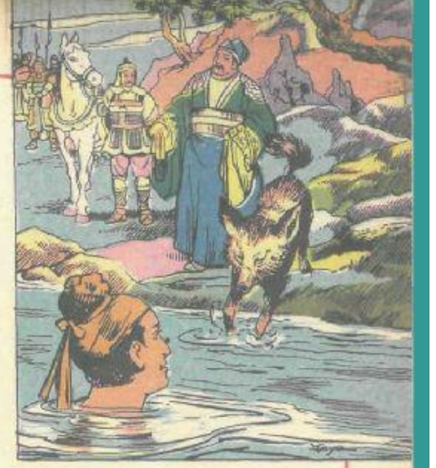
आपल्या मुलीच लग्न तुझ्याशी लावून द्यायला राजा तयार आहे. चल. लग्नासाठी तयार हो."

अंटाकला मोठे आश्चर्य वाटले. चिन्तायुक्त स्वरात म्हणाला–"लग्नासाठी तर गाठीला भरपूर द्रव्य असलं पाहिजे."

"युक्तीने केली तर अनेक काम करता येतात. तू या कपड्यांनिशी चल, बाकी सगळं मी पाहून घेईन. तू काळजी करू नकोस." कोल्ह्याने समजावलं.

दोघे जण निघाले नि नदीच्या जवळ पोंचले. कोल्ह्याने अंटाकला गळ्यापर्यंत पाण्यात उभं रहायला सांगितलं आणि स्वतः तो नदीच्या पलीकडे जाऊन सरळ राजमहालात पोंचला. राजाला म्हणाला–"महाराज, चाळीस उंटांवर नव-रत्नांचे ढीग लादून आमचे राजेसाहेब लग्नासाठी निघाले, अचानक नदीला पूर आला नि सारे उंट वाहून गेले. त्यांचा सारा परिवार वाहून गेला. आमच्या राजाची सगळी वस्त्रं नदीत वाहून गेली. अशा परिस्थितीत काय करावं हेच मला समजत नाही. आपण काय सल्ला द्याल?"

"व्हायचे ते होणारच? त्याला कोण काय करणार? तू काळजी करू नकोस." असं म्हणून राजा चांगली वस्त्रे घेऊन आपल्या भावी जावयास सामोरा गेला.

आपल्या कुटुंबीय मंडळींसह राजा नदीच्या किनाऱ्यावर पोंचला.

आपल्या होणाऱ्या सासऱ्याने आणलेली वस्त्रं परिधान करून अंटाक राजासह विवाह-मंडपात आला.

यानंतर अंटाक आणि राजाची तिसरी मुलगी यांचा विवाह थाटामाटात साजरा झाला.

काही दिवस जावयाचे आतिथ्य केल्यावर एकदा राजाने शुभ मुहूर्त पाहून आपली मुलगी व जावई यांना स्वगृही रवाना करण्याची व्यवस्था केली.

प्रथम कोल्हा धावत-पळत पुढे गेला. रस्त्यांत त्याला उंटांचे व्यापारी दिसले.

कोल्ह्याने त्यांतील प्रमुख व्यापाऱ्याकडे जाऊन सांगितले–"महाराज, दरोडेखोरांची टोळी मागून येत आहे. आज आपण घरातून जेव्हा बाहेर पडला, ती शुभवेळ नव्हती. दरोडेखोर आपली सर्व संपत्ती आता लुटून घेऊन जाणार!"

कोल्हा ज्या दिशेने आला तिकडे व्यापारी-दलाच्या प्रमुखाने पाहिले, त्याला हवेत धूळ उडताना दिसली. घाबरून तो म्हणाला–"मग मी आता काय करू? आमचे प्राण वाचविण्यासाठी काही युक्ति सांगशील?"

कोल्हा समजाऊन सांगत म्हणाला–"तर मग आपण एक काम करा. ते लोक आल्यावर आपल्याला विचारतील–"हा तांडा कुणाचा आहे?" तुम्ही सांगा–"हा तर अंटाक महाराजांचा आहे!" असं सांगितल्यावर ते तुम्हाला काही अपाय करणार नाहीत.

कोल्हा आपल्या वाटेने पुढे निघून गेला. इकडे राजाचा परिवार उंटांच्या व्यापाऱ्यांपर्यंत पोचला. राजकुमारीच्या परिवारातील लोकांनी व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाला विचारलें–"मंडळी, हा तांडा कुणाचा?" त्याने फटकन् उत्तर दिले–"हा तांडा तर अंटाक महाराजांचा! तुम्हाला माहित नाही?"

राजकुमारीच्या वऱ्हाडातील लोकांना हे ऐकून फार आनन्द झाला.

इकडे कोल्ह्याने त्याच रस्त्याने येणाऱ्या घोडयांच्या मालकाला नि मेंढयांच्या कळपाच्या मालकाला पण अशाच प्रकारे बोलायला शिकवलं. राजकुमारीच्या बाजूच्या लोकांनी विचारलं–"या घोडयांचा मालक कोण? या मेंढयांच्या कळपाचा मालक कोणं?" यावर घोडे व मेंढयांच्या मालकांनी उत्तर दिले–"हे घोडे नि हा मेंढयांच्या कळप अंटाक महाराजांचा आहे."

शेवटी कोल्हा एका राक्षसाच्या किल्ल्याकडे गेला. राक्षसराजाने कोल्ह्याला विचारले–"तू असा धापा टाकीत का येत आहेस?"

"काय सांगू? मोठंच संकट आलं आहे. दरोडेखोर पाठलाग करीत आहेत, मीच काय सर्व लोक पळत आहेत. स्वतःचे प्राण तरी निदान वाचव." कोल्ह्याने उपदेश दिला.

घाबरून राक्षस-राजाने विचारले–"मी यावेळी कुठं जाऊं? आपले प्राण कसे वाचवूं?"

कोल्ह्याने युक्ति सुचवली–"या चुलीच्या आंतील बाजूस एक खड्डा आहे. तू तेथे पडून रहा. मी वरून लाकडं लावून तुला झांकून टाकतो. दरोडेखोर येथून निघून गेले की तुला बाहेर यायला हरकत नाही."

राक्षसराजाला कोल्ह्याची युक्ति पसंत पडली. जो चुलीच्या आंतील खड्डयात लपून बसला. वरून लाकडे रचून लबाड कोल्ह्याने त्याला आग लावून दिली. राक्षसराजा जळून भस्म झाला. कोल्हा राजकुमारीच्या परिवारापाशी गेला आणि त्यांना मार्गदर्शन करीत राक्षसाच्या किल्ल्यात घेऊन आला.

हा किल्ला पाहून राजकुमारी नवरी आणि तिच्या बरोबरचे लोक खुश झाले. अंटाक महाराजांचा किल्ला पाहून त्यांचा आनंद गगनात मावेना.

यानंतर अंटाक आपल्या पत्नीसह सुखाने आपले जीवन जगू लागला. कोल्हा ही त्यांच्यांतच राहू लागला.

एक दिवशी कोल्ह्याने अंटाक जवळ जाऊन त्याला विचारले–"मी तुझ्यावर केवढा उपकार केला! मी जर मेलो तर तू काय करशील?"

अंटाकने उत्तर दिले–"मी तुला माझ्या डोक्यावर घेईन!"

यानंतर काही दिवसांनी कोल्हा मेला. अंटाकने कोल्ह्याला दिलेल्या वचनानुसार त्याच्या चामडयाची टोपी बनवून ती आपल्या डोक्यावर घालायला सुरुवात केली. त्या प्रदेशात आज ही ही प्रथा चालू आहे. तेथील लोक कोल्ह्याच्या चामडयाच्या टोप्या आपल्या डोक्यावर परिधान करतात.

राज-सन्मान

रामशास्त्री नावाचा एक कवि एक दिवशी सौदा करण्यासाठी किराणा मालाच्या एका दुकानात गेला. दुकानच्या मालकाचं नाव होतं रमापति. रमापति आपल्या ओळखीच्या एका गृहस्थांबरोबर बोलत असता, काही नीतिवचन त्याला ऐकवीत होता. ती वचन ऐकून रामशास्त्री फार प्रसन्न झाला.

त्या दिवशी रात्री रामशास्त्री शांतपणे आपल्या घरात बसला नि रमापति कडून ऐकलेली सर्व नीति-वचने त्याने पद्यपद्ध केली. सुप्रभाती ती सर्व काव्ये घेऊन तो गावच्या जमीनदाराकडे गेला आणि त्याला ती काव्ये ऐकवली.

जमीनदाराने खुश होऊन रामशास्त्रीची खूप प्रशंसा केली आणि बक्षिस म्हणून पन्नास सुवर्ण-मुद्रांनी भरलेली एक थैली त्याच्या स्वाधीन केली.

यानंतर रामशास्त्री ही बक्षिसाची थैली घेऊन तडक रमापतीच्या किराणा-मालाच्या दुकानावर गेला. रामशास्त्री रमापतीला म्हणाला–"हे पहा, जमीनदाराने माझ्या पांडित्यावर प्रसन्न होऊन मला मोठ्या प्रेमाने हे बक्षिस दिलं!" रामशास्त्रीनी आपल्याला मिळालेली स्वर्ण-मुद्रांची थैली रमापतीला दाखवली.

"वा:, असं झालं हो!" अस म्हणत रमापतिने आश्चर्य प्रकट केलं.

रामशास्त्रीने हंसत हंसत निवेदन केले– "तुमच्या नीती-वचनांच्या आधारेच मी माझी पद्ये रचली होती."

रामशास्त्रीचे प्रशंसायुक्त बोलणे ऐकून रमापति म्हणाला–"शास्त्रीजी, आपण प्रेम-पूर्वक कविता करायला तयार असाल तर माझ्याजवळ अनेक अद्भुत गोष्टीचे भांडार आहे. सर्व तुमच्या पुढे मोकळे करीन."

प्रमोद देव

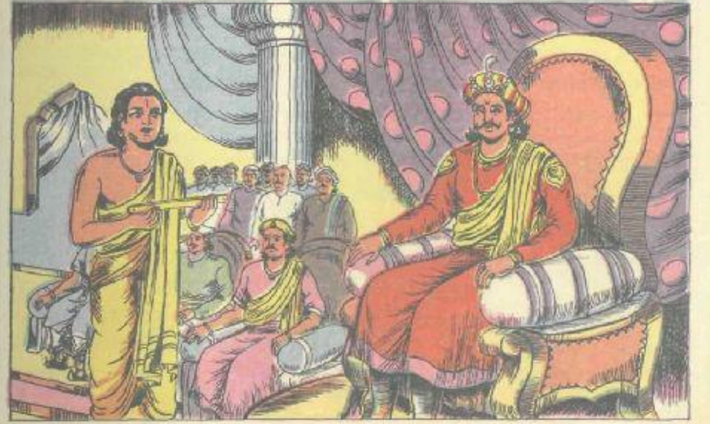
तेव्हा पासून रामशास्त्री रोज नियमित-पणे रमापतीच्या दुकानी जाऊ लागला. थोडा वेळ बसे नि जे पदरी पडेल ते घेऊन घरी येई.

एके दिवशी रमापतीने रामशास्त्रीला पक्षी नि त्यांची मूक भाषा यावर अनेक मनोरंजक गोष्टी सांगितल्या. त्या सर्वांचे सारग्रहण करून रमापतीने काही कविता रचल्या आणि शेजारच्या गावच्या जमीन-दाराकडे जाऊन त्याला त्या ऐकवल्या. जमीनदाराला त्या कविता खूप आवडल्या. त्याने प्रसन्न होऊन रामशास्त्रीला शंभर सुवर्ण-मुद्रा अभिनन्दनपूर्वक दान दिल्या.

ही वार्ता रमापतीला समजली. तेव्हा त्याला वाटलं राखेत दडलेल्या निखाऱ्या-प्रमाणे आपल्या ठायी प्रखर प्रतिभा आहे. असा विचार येताच त्याचे मन अहंकाराने भरून गेले.

एके दिवशी आपल्या देशाच्या शासन-पद्धती बद्दल रमापतीने अनेक गोष्टी राम-शास्त्रीला ऐकवल्या. रामशास्त्रीने परिश्रम-पूर्वक त्यांचे सार-ग्रहण केले. अमळ चिंतन केले आणि काही काव्य-रचना केली. यावेळी रचना फार बहारदार झाली.

रामशास्त्रीच्या मनात एक असा विचार आला की राजधानीत जाऊन राजा समोर या कवितांचा पाठ करावा. दुसऱ्या दिवशी सकाळी रामशास्त्री राजधानीच्या वाटेला लागला. राजासमोर त्याने आपल्या नवीन कवितांचे गायन केले. राजाने पुन: पुन:

या कवितांचे श्रवण केले आणि अत्यन्त प्रसन्न झाला.

शेवटी राजाने रामशास्त्रीला प्रार्थना केली–"कविवर, आपण चार दिवस माझ्या अतिथि-गृहात राहण्याची कृपा करावी."

पाचव्या दिवशी राजाने राज-सभेत आपल्या कविता गाण्याबाबत रामशास्त्रीला विनंती केली. रामशास्त्रीने आपल्या कोकिल कंठाने काव्य-गायन केले. सगळी राजसभा हर्ष-गद्गद झाली.

राजाने रामशास्त्रीच्या पांडित्याची तोंड भरून स्तुति केली, आणि त्याच्या गळ्यात पुष्पमाला घालून गौरव केला. शेवटी राजाने त्याला एक हजार स्वर्ण-मुद्रा समर्पित केल्या. समारंभात उपस्थित असलेल्या रमापतीच्या मनात मात्र रामशास्त्री विषयी अपार ईर्ष्या निर्माण झाली.

तो उठून म्हणाला–"महाराज, आपण आज रामशास्त्रीचा अपूर्व सत्कार केला व त्याला एक हजार सुवर्ण-मुद्रा सन्मान-प्रतीक म्हणून दिल्या याबद्दल मला आनंदच आहे, पण खरं म्हणजे त्यांतील अर्धा हिस्सा मला मिळाला पाहिजे. शास्त्रीजी माझ्याच गावचे रहिवासी आहेत." असं सांगून रमापतीने सुरुवातीपासूनची सारी कथा राजाला निवेदन केली.

सर्व काही ऐकून राजाने मंद-स्मित केले. एका शिपायाकडून एक ऊस आणविला आणि तो रमापतीच्या हाती देत राजाने विचारले–"या उसात किती गूळ आहे हे तू सांगू शकशील?"

"महाराज, हा ऊस चरकात घालून त्याचा रस काढल्यावरच हे सांगता येईल की त्यातून किती गूळ बनेल?" रमापतीने राजाला समजावले.

यावर राजा रमापतीला म्हणाला–"पाहिलंस, तू रामशास्त्रीला ज्या गोष्टी सांगितल्यास त्या या उसासारख्या आहेत. रामशास्त्रीने आपल्या पांडित्याच्या आधारे तुझ्या गोष्टींना उत्कृष्ठ काव्य बनविले!"

रमापतीने घरची वाट धरली.

धोका टळला

नीलमणी नावाचा एक परीट राजवाड्यातले कपडे धुण्याचे काम करीत असे. रात्रीच्या वेळी वेष पालटून नगरात फिरायची त्याला भारी हौस! तऱ्हेतऱ्हेचे कपडे त्याच्याकडे अनायसे धुवायला येत, त्यांचा वेष पालटायला छान उपयोग होई त्याला! राज्यकारभार जास्त चांगला करता यावा म्हणून तिथला राजाही असाच वेष पालटून आपल्या राज्यात भ्रमण करीत असे.

एकदा मुनिवेष धारण केलेला राजा नीलमणीला दिसला. त्याला सामान्य साधु-बैरागी समजून नीलमणीने गर्जून विचारले–"अशा मध्यरात्रीच्या वेळी कुठे चालला आहेस तू?"

"बच्चा, मी धर्मशाळेकडेच जात आहे." साधू म्हणाला. "धर्मशाळेकडेच जात आहेस की कुठे चोरी करायला? म्हणूनच मी असा रात्री संचार करीत असतो." नीलमणी म्हणाला.

"माफ करा, मी आपणाला ओळखले नाही?" साधू बोलला. यावर आपल्या मिशांवर ताव देत परीट म्हणतो–"मी या देशाचा राजा आहे."

त्या बैराग्याची चाल पाहून नीलमणीने ताडले की हा कोणी साधासुधा माणूस नसून खुद्द राजाच आहे! आता मात्र त्याचं धाबं दणाणलं. परंतु लगेच त्याच्या डोक्यांत एक उपाय चमकला.

नीलमणीने मोठ्या नम्रतेने म्हटले–"स्वामीजी, क्षमा असावी! मी केवळ आपल्या तपस्या-शक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी असे बोललो. खरं म्हणजे मी इथल्या राजाचा परीट आहे, आणि आपणही आपल्या दिव्यदृष्टीने ही गोष्ट ओळखली आहे, या मूर्खाला आपण क्षमा करावी." आणि त्याने राजाच्या पायावर लोटांगण घातले.

नीलमणीची समयसूचकता पाहून राजाचा क्रोध कुठच्या कुठे पळून गेला. उलट हंसून त्याने नीलमणीला क्षमा केली व तो पुढे निघून गेला. नीलमणीनेही वेष पालटून फिरायचे सोडून दिले.

…ला शब्दाचा मार

गोविन्दपुरच्या जमीनदाराचे नाव होते ज्वालाप्रसाद. एके दिवशी संध्याकाळी गावाबाहेरपर्यंत फिरून परत येत असताना त्यांना आंब्यांनी लवून गेलेली एक आमराई दिसली.

जमीनदार आश्चर्याने त्या सुंदर आमराईकडे पाहातच राहिले! त्यांची ही स्थिति पाहून त्यांचा दिवाकर नावाचा दिवाण म्हणाला–"सरकार, मला असं वाटतं की आपण या बाजूला कधी फिरकलाच नाहीत. खरं म्हणजे ही आमराई तर आपलीच आहे!"

"ओहो, असं होय?" असे म्हणून मान हलवत ज्वालाप्रसादनी विचारले–"हल्लीच्या दिवसात पहारेकरी असूनही बागातून चोऱ्या होतात, अन् इथे तर कोणीच दिसत नाही? तुम्ही इथे कोणी पहारेकरी का नेमला नाही?" त्यांना दिवाणाच्या हलगर्जीपणाचा रागच आला होता.

परंतु दिवाकरने मोठ्या नम्रतेने म्हटले–"महाराज, पहारेकरी मी केव्हाच नेमला आहे. दामोदर नावाचा इथला पहारेकरी आहे, तो फारच चांगला माणूस आहे."

इतक्यांत झाडाच्या सावलीत बसलेली एक म्हातारी दिसली, तिच्याकडे बोट दाखवत दिवाण जमीनदाराला सांगू लागला–"ही म्हातारी बाई दामोदरची आई आहे. ही म्हातारी जोपर्यंत या राईत वावरत असेल तोपर्यंत कुणाची हिम्मत आहे की कोणी एका फळाला हात लावेल!"

जमीनदाराने मोठ्या विस्मयाने विचारले–"अरे, या म्हातारीत तर स्वतः उठून उभं रहायचीही ताकत नाही. अशा स्थितीत ही काय आमराईची राखण करणार कपाळ? एकादा चोर समजा शिरलाच तर तर ही काय करील त्याला?

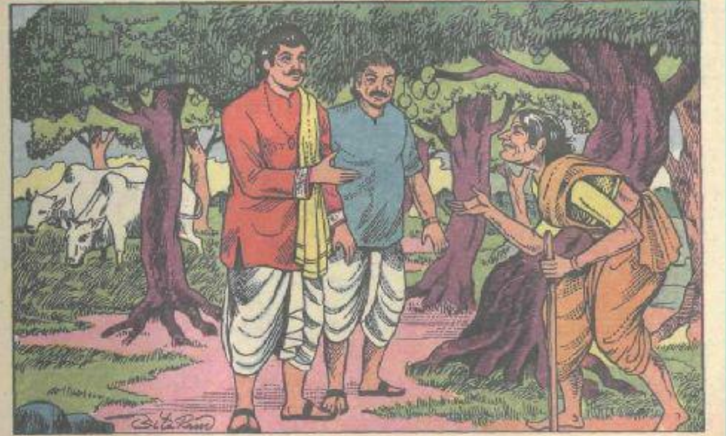
यावर दिवाण म्हणाला–"सरकार, चोर-डाकू किंवा खोडकर माणसांना पळवून लावायला दर वेळी शरीरबळच उपयोगी पडतं, हातानेच मारावं लागतं असं नाही! तर कधी कधी शब्दांचा मारही अधिक प्रभावी ठरू शकतो. गावातले लोक म्हणतात की ही म्हातारी बोलण्यात भारी चतुर अन् मोठी भांडकुदळ आहे! तिने शब्दांच्या माराने अनेकांची घाबरगुंडी उडवली आहे.

हे ऐकून जमीनदाराला आणखीच आश्चर्य वाटले. ते म्हणाले–"तर चला, आपण राईत घुसून आंबे तोडायचा प्रयत्न करू अन् पाहू ही म्हातारी आपल्याला काय करते."

नंतर जमीनदार व दिवाण दोघेही आमराईत शिरून एका झाडाखाली उभे राहिले. म्हातारीने ओळखले की कोणी नवीच माणसे बागेत घुसली आहेत. ती हळूहळू पाय ओढत त्यांच्याजवळ पोचली.

जमीनदार आपल्या जवळच्या एका झाडाचा आंबा तोडायच्या प्रयत्नात होते, तोच त्यांना तिथे चरणारी दोन मोठी वासरे दिसली. ज्वालाप्रसाद जरा दचकून तिथेच उभे राहिले, ते पुढे सरकूच शकले नाहीत. त्यांनीं म्हातारीला विचारले–"आजीबाई, ही वासरे मारकुटी नाहीत ना?" तसं तर म्हाताऱ्या माणसांची दृष्टि

रतना बाई

जरा अधू असतेच आणि या म्हातारीने जमीनदारांना पाहून बराच काळ लोटला होता, त्यामुळे ती त्यांना ओळखू शकली नाही. मोठ्या रागाने त्यांच्याकडे पहात तिने उत्तर दिले–"तुम्ही इथे का आला आहात हे मी बरोबर ओळखलं आहे. वासरं शिंगं मारतील की नाही हे मला काही माहीत नाही, पण इतकं मात्र नक्की माहीत आहे की ती फक्त आपल्याच जमिनीत चरतात, आपल्या नसलेल्या दुसऱ्या कुठल्या शेतांत ती कधीच तोंड घालत नाहीत."

म्हातारीच्या या व्यंग्यभरल्या शब्दांनी जमीनदाराच्या मनावर चांगलेच कोरडे ओढले. ते झटकन दिशा बदलून आमराई बाहेर जायला निघाले. दिवाकर ही मोठ्या प्रसन्नतेने मान हलवून त्यांच्या पाठोपाठ निघाला.

म्हातारी त्यांच्याकडे थोडावेळ पहात तिथेच उभी राहिली आणि मग पुन्हा झाडाजवळ जाऊन सावलीत बसली.

आमराईतून बाहेर पडल्यावर दिवाण जमीनदाराला म्हणू लागला–"पाहिलंत ना सरकार? शहाण्याला शब्दांचा मार कसा पुरेसा होतो ते?" दिवाकरचे बोलणे मान्य आहे हे दाखवण्यासाठी जमीनदाराने मान हलवून स्वीकृति दिली.

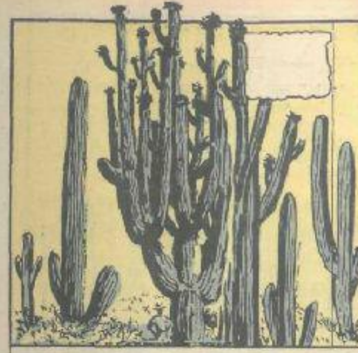
दोघेही आमराईतून बाहेर पडून पाउल-वाटेशी पोचतात तोच गांवातून परतत असणारा दामोदर समोरून त्यांना दिसला. त्याने जवळ येऊन दोघांना प्रणाम केला.

ज्वालाप्रसादने दिवाकरला विचारले–"हाच का आपला पहारेकरी दामोदर?"

दिवाण उत्तरला–"हां, महाराज."

जमीनदार दामोदरकडे प्रसन्नतेने पाहून मान हलवत म्हणाले–"अरे दामोदर, तुझ्या हातातल्या लाठीपेक्षा तुझ्या आईच्या शब्दांचा मारच जास्त परिणामकारक असतो बरं का! हे घे, हे रुपये माझ्यातर्फे तुझ्या आईला बक्षिस म्हणून दे." असे म्हणत खिशातून दहाची नोट काढून त्यांनी दामोदरच्या हातावर ठेवली.

उंच फडचा निवडुंग

फडचा निवडुंगाच्या जातीत सर्वात उंच वाढू शकणारा शाग्वोरो जातीचा एक निवडुंग आहे. हा निवडुंग २०० वर्षांच्या अवधीत ४०-५० फूट उंचीपर्यंत वाढतो. याचे वजन जवळजवळ दहा टन इतके असते. परंतु त्यात १/४ इतके पाणी असते.

ज्वालामुखीच्या विवरात आणखी एक ज्वालामुखी

अमेरिकेतील ओरिगान ज्वालामुखीचा अंश हा प्रागैतिहासिक काळातील ज्वालामुखीचाच अवशेष आहे. दहा कि.मि. रुंदीच्या या ज्वालामुखीच्या विवराच्या मध्यभागी आणखी एक ज्वालामुखी आहे.

जीव घेणारी कुत्र्याची छत्री (मश्रूम)

सामान्य कुत्र्याच्या छत्रीप्रमाणे दिसणारी डेथ कॅप (अमानिटा फलाइड्स्) नावाची एक प्रकारची कुत्र्याची छत्री अतिशय विषारी असते. ती खाणारी माणसे कॉलरा आदि व्याधींना बळी पडतात.